

55+

Jak se žije seniorům v Praze

Analýza potřeb skupiny seniorů
v hlavním městě

Václav Orcígr | Barbora Jelínková

„Dbejme, aby nám stáří neudělalo vrásky také na duši, když je dělá na tváři.“

— Michel de Montaigne

Obsah:

Abstrakt	4
Úvod	5
Koncept aktivního stárnutí a jeho naplňování	7
3. Vybraná realizovaná šetření	11
3.1. Mezinárodní studie	11
3.2. České studie	15
4. Výzkum potřeb seniorů v kontextu age-friendly cities pro Prahu	24
4.1. Uvedení výzkumu	24
4.2. Výzkumné otázky a metoda	24
4.3. Analýza získaných odpovědí	24
5. Shrnutí zjištění a doporučení	34
6. Zdroje	35

Abstrakt

Studie sumarizuje výzkum uskutečněný *Arnikou – Centrem pro podporu občanů* v období květen – září 2018 mezi aktivními pražskými seniory. Vychází ze současných přístupů ke zkoumání stárnutí ve městě optikou prostorového ageismu. V úvodu shrnuje základní konceptualizace a sociodemografická data, odkud přechází k základnímu přehledu současných nejzajímavějších studií stárnutí ve městě. Mikro přehledová studie ukazuje základní aspekty měst přátelských seniorům i požadavky samotných aktérů. Druhá část se zaměřuje na výzkum realizovaný Arnikou a shrnutí jeho výsledků. V komparaci s existujícími studii analýza shrnuje základní nedostatky i požadavky na širší uzpůsobení metropole směrem k eliminaci prostorové exkluze seniorů a docílení požadavků konceptu města přátelského k seniorům. Analýza může sloužit jako podklad pro přípravu a implementaci strategických dokumentů města v této otázce.

Vznik studie podpořilo hl. m. Praha v rámci projektu č. DOT/54/12/011970/2017 „Potenciál aktivní skupiny seniorů“.

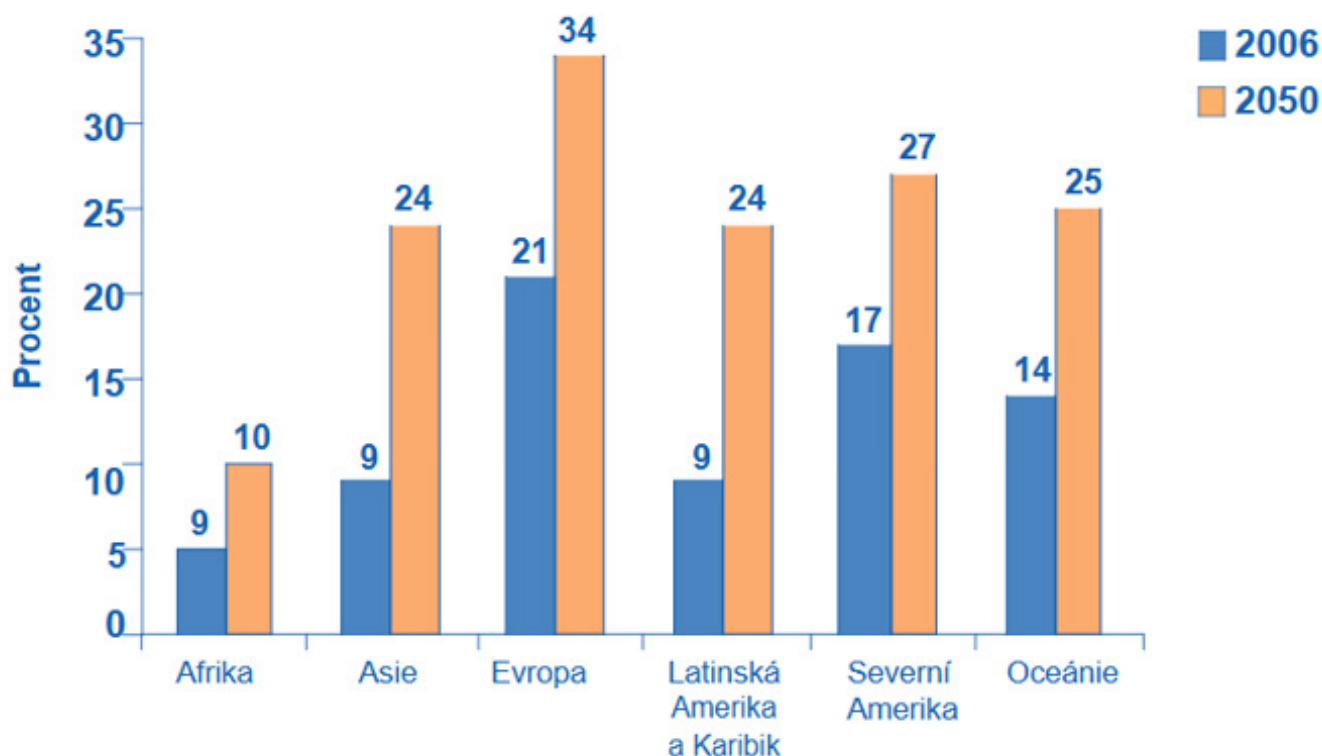
1. Úvod

Populační růst a zároveň stárnutí populace jsou průvodními jevy pozdní modernity. Světová zdravotnická organizace (World Health Organization, WHO) tyto jevy spolu s pokračující urbanizací popisuje jako základní síly, které dávají strukturu společnosti 21. století. Nárůst měst je zároveň spojen i se zvyšováním podílu jejich obyvatel starších 60ti let (WHO 2007: 1).

Tento proces pokračující urbanizace a zároveň rostoucí věk pozorujeme i u současné české populace. Nacházíme se v situaci, kdy – třebaže již po vrcholu stěhování do městských sídel – stále narůstá počet obyvatel měst, a jejich průměrný věk se zvyšuje. Podle dat Českého statistického úřadu se má do roku 2050 podíl obyvatel České republiky nad 65 let zhruba zdvojnásobit. V té době budou senioři tvořit asi třetinu celkové populace oproti současné šestině. V celkových číslech počet obyvatel Prahy starších 65 let vzroste z dnešních 225 tisíc během dvou desítek let na téměř 300 tisíc. Obdobně jsou na tom i ostatní velká města (IPR 2015).

Nejinak je tomu v zahraničí. V roce 2050 by mělo ve Spojených státech žít kolem 84 milionů lidí nad 65 let. To je – podobně jako u nás – téměř dvojnásobek stavu v roce 2012 (Wheeland 2016). Celosvětově se počet lidí starších 60 let v poměru k celkovému počtu světového obyvatelstva zvýší z 11% v roce 2006 na 22% do roku 2050. V této době bude poprvé v lidských dějinách ve světové populaci více seniorů než dětí do 14 let. Trend stárnutí populace je v současnosti výraznější v rozvinutých zemích, ve kterých by mělo do padesáti let žít až 80% světové populace seniorů (WHO 2007: 3)

Obr. 1: Podíl světové populace starší 60 let podle regionů v letech 2006 a 2050

Zdroj: Odbor pro ekonomické a sociální záležitosti OSN (UN DESA) / (WHO 2007: 3)

Proces stárnutí populace ve vyspělých (a vysoce urbanizovaných) společnostech přináší nové výzvy pro plánování měst a obecně konstrukci sociálního prostoru. Nejde jen o přizpůsobení dopravní infrastruktury, způsoby řešení budov a veřejných prostranství nebo prostorů relaxace a volného času. Výzvou pro dnešní města a jejich politické řízení je intenzivní odstraňování fenoménu, který se v odborné literatuře označuje jako prostorový ageismus, tj. princip systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří, v našem případě specificky v rámci urbánních prostorů. Konkrétně v Praze se nacházíme v situaci, kdy se řídící i odborné instituce zabývají potřebami nejstarší části populace jen okrajově. Ve strategických dokumentech města se sice dočteme o přizpůsobování města těmto potřebám, nicméně dlouhodobá praxe ukazuje, že implementace většiny strategických dokumentů je pro Prahu velmi bolestivá a náročná. Prakticky vůbec potřeby seniorů nezohledňuje připravovaný Metropolitní plán a debata o rozvoji je z většiny vedena s ohledem na ekonomicky aktivní třídu, typicky s potenciálem dalšího kariérního růstu a životní perspektivy.

„Praha udržuje svou sociální soudržnost a je městem, které spojuje lidi všech generací, národností a sociálních skupin, nabízí aktivní životní styl i seniorům a zároveň svou dostupností inspiruje k trvalému žití mladé rodiče. Město podporuje rozvoj moderních sociálních služeb a umožňuje tak lidem s hendikepem a sníženou soběstačností žít ve vlastním domácím či pro ně v přirozeném prostředí.“

Vize 2030 – Strategický plán Prahy, 2016

V naší analýze potřeb jsme hranici pro přizpůsobování měst směrem k aktivnímu stárnutí a konceptu *age-friendly cities* stanovili věkem 55 let a více. Tato hranice bývá často uváděna jako bod, ve kterém si mladší část skupiny 55+ výrazněji uvědomuje stávající i budoucí životní perspektivy a aktivně jim začíná přizpůsobovat svůj sociální i prostorový způsob života. Zároveň ovšem patří obvykle do stále ekonomicky aktivních skupin. Jak ukazují výsledky výzkumů, ať už zde uváděných anebo výsledky výzkumu námi realizovaného, otázka finanční dostupnosti patří mezi ty vůbec nejpálčivější; častěji se ovšem dotýká starších obyvatel. Snížením hranice pro náš výzkum chceme ale dosáhnout zaznamenání nových perspektiv ve věku, kdy poslední dekáda ekonomicky aktivního období člověka zasahuje do způsobu života ve věku důchodovém.

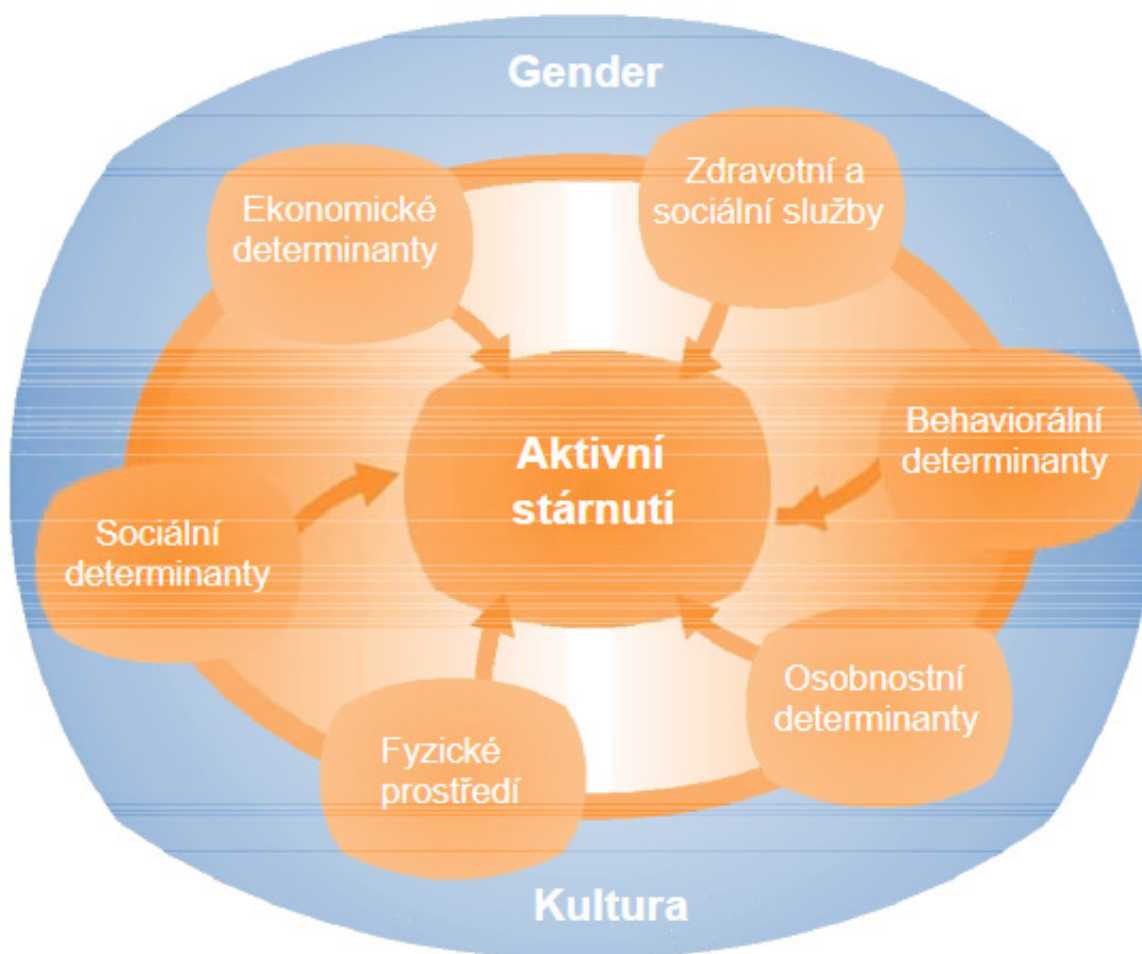
Ve studii chceme jednak shrnout základní konceptualizace a přístupy ke stárnutí ve městě, obsáhnout perspektivy různých výzkumů (především v českém prostředí, ale ukázat i základní postřehy z mezinárodních výzkumů) a konečně přinést aktuální přehled podnětů, které by měla Praha jako město přátelské k seniorům přinášet svým obyvatelům. Věříme, že studie přinese nové impulsy do debaty o stárnutí měst a jejich přizpůsobování nejstarším skupinám obyvatel.

2. Koncept aktivního stárnutí a jeho naplňování

WHO chápe aktivní stárnutí jako „celoživotní proces formovaný různými faktory, které jednotlivě i ve vzájemné interakci přispívají ke zdraví, participaci a bezpečí ve vyšším věku“ (WHO 2007: 1). Stejně jako další iniciativy se proto snaží motivovat a inspirovat města k tomu, aby se k seniorům stala více přátelská a využila potenciál, který senioři pro společnost představují. Aby bylo možné takové podmínky vytvořit, je nutné jednak respektovat rozdíly v kapacitě a zdrojích seniorů, které mohou být dosti různorodé. Konkrétně v Praze můžeme očekávat výrazný rozdíl např. mezi lidmi žijícími ve vlastním či nájemním bydlení, a také v páru či skupinách a samostatně. V loňském roce stál metr čtvereční v metropoli téměř tři sta korun měsíčně, což je více než dvojnásobek než v severních Čechách a na Moravě. U šedesátimetrového bytu tak průměrný nájem činí osmnáct tisíc, garsonka stojí zhruba jedenáct tisíc korun. Průměrný důchod se přitom pohybuje kolem třinácti tisíc. Ani dvojice penzistů si tak často nemůže vyhovující bydlení dovolit.

K naplnění rámce pro města přátelská seniorům je třeba dále flexibilně předvídat a reagovat na potřeby a preference seniorů, respektovat jejich rozhodnutí a životní styl; zároveň chránit ty nejzranitelnější a podporovat začlenění seniorů do všech oblastí života komunity i jejich přínos. Tyto obecné charakteristiky de facto doplňují obecné podmínky, které mají dopad na otevřenost prostředí pro naplnění aktivního stáří.

Obr. 2: Determinanty aktivního stárnutí

Zdroj: WHO 2007: 5

Obecná doporučení často zmiňují nutnost *umožnění* a *uschopnění* dotčené skupiny pro požadovaný výsledek. Vidíme tedy de facto dvě dialektické vzájemně provázané roviny klíčové pro uzpůsobení takových podmínek, které pomohou nejstarší generaci stárnout aktivně. Na jedné straně je to apel na vytvoření kvalitativně vysokých a dostupných podmínek pro aktivní stárnutí, které na straně druhé budou k aktivnímu stáří motivovat.

AKTIVNÍ STÁRNUTÍ – JAK NA TO?

1/ Umožnit

V praxi to může znamenat např. dostatek možností pro zdravé stravování (tj. i jeho ekonomická dostupnost) a dostatečnou fyzickou i psychickou aktivitu. Důraz je zde kladen na co možná nejdelší aktivní pracovní vytížení a vzdělávání, např. v rámci univerzit třetího věku. Ze strany města je důležitá podpora zájmových sdružení a volnočasových organizací a míst aktivního sdružování. K udržení aktivního stáří mohou přispívat také nejrůznější mezigenerační programy a zapojení seniorů do činnosti ať už státních, soukromých či neziskových organizací jako dobrovolníků nebo formou částečných úvazků, stejně jako podpora vyhledávání takových příležitostí.

2/ Bezbariérově

Klíčovou podmínkou umožnění i uschopnění seniorů ve městě je odstraňování všech typů bariér v prostoru nebo realizace nástrojů, které umožní jejich překonávání. Takovými typickými bariérami mohou být příliš vysoký schod, chybějící eskalátor či lavička nebo příliš hluboký nákupní vozík. S odstraňováním bariér by se mělo začít zejména na úřadech a veřejných prostranstvích – právě tato místa slouží jako demonstrace stavu bezbariérových politik měst a mohou motivovat i ostatní aktéry, kteří prostor svojí aktivitou upravují.

3/ Bezpečně

Senioři patří mezi nejvíce ohrožené skupiny nejrůznějšími druhy kriminality a výzkumy také ukazují, že pocit bezpečí je pro seniory jednou z největších priorit. Nejde ovšem jen o bezpečnost spojenou s kriminální činností – město může poskytnout speciální tísňovou linku pro seniory pro řešení různých problémů, zajistit dobře fungující komunikaci seniorů např. s policií a ostatními složkami obecného záchranného systému, a v potížích jim může být k dispozici lékárna nebo třeba obecní strážník.

4/ Zdravotně a sociálně

Je úlohou města, aby zajistilo kvalitní lékařskou i sociální péči o ty nejohroženější. Praktičtí lékaři by měli navštěvovat seniory všude tam, kde je potřeba. Je nutné zajistit fungování pečovatelské služby ve všech oblastech, města mohou zvážit zřízení funkce komunitní sestry. Město může zřídit Radu seniorů, kde se seniorům naslouchá, a kde senioři prezentují své potřeby.

Z letáku Zdravá města, obce, regiony ČR

Jedním z nejčastějších problémů – mimo zdravotní problémy seniorů – pro snahu uzpůsobit město požadavkům aktivního stárnutí je častá osamocenosť starších obyvatel. Studie Kalifornské univerzity v San Franciscu, která se zaměřovala na skupinu 60+, potvrdila, že 43 % dotazovaných pociťovalo samotu na každodenní bázi. Jedním z řešení v kontextu plánování města může být např. komunitní plánování a uzpůsobení lokality směrem ke komunitnímu životu i dostupnosti služeb, dopravní infrastruktury či míst oddechu, jinými slovy takových čtvrtí, které budou reflektovat veškeré požadavky či většinu z nich, jež se ve výzkumech (které dále uvádíme níže), objevují nejčastěji. Takovým příkladem je např. komunita Serenbe v Atlantě. Cílem Serenbe je bojovat se sociální izolací, kterou senioři pociťují ve městech, jež nedokáží reflektovat potřeby starších lidí, anebo protože domovy seniorů či komunity, do kterých se senioři stěhují, je mohou ponechávat s pocitem odtrženosti. Vychází ze zjištění, že senioři nejvíce chtějí žít v multi-generační komunitě, která pomůže nejstarší generaci začlenit do celkového běhu života všech ročníků. Paralelně však projekt vytváří maximum zázemí včetně všech typů bydlení (např. komunitní bydlení na bázi dormitorů). Problém takto uzpůsobeného projektu je (minimálně v případě Serenbe) cena – domy v komunitním komplexu Mado (součást Serenbe) se pohybují v rozmezí od 300 tisíc do 1 milionu dolarů (Wheeland 2016).

V přemýšlení o městě přátelském k seniorům tedy není možné začínat u plánování nových speciálně uzpůsobených komplexů či speciálních „senior-friendly gated-communities“ – je třeba uvažovat ať už prostoru města jako celku, tak i jeho obsahové náplni. Obojí se pokusíme ukázat na příkladech zjištění českých i zahraničních studií.

PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE

Způsobů, jak přizpůsobovat město skupině seniorům a umožňovat či uschopňovat aktivní stárnutí jsme si již uvedli poměrně dost. Jaké jsou další příklady z praxe? Namátkou jsme vybrali několik novinek z poslední doby:

Tábor: První sportovní hry seniorů

V úterý 18. září proběhly v Táboře první Sportovní hry seniorů. Zúčastnilo se jich 18 čtyřčlenných družstev seniorů starších 60 let. Účastníci soutěžili v šesti disciplínách. Nejstarší účastníci bylo 87 let. Vítězi se stali muži z Klubu vojenských důchodců. Hlavními pořadateli byly Městská rada seniorů Tábor, Svaz postižených civilizačními chorobami a Zdravé město Tábor.

Znojmo: Den seniorů na prvního října

Den seniorů pořádá město Znojmo v rámci Rodinné politiky města Znojma a každý rok se do ní zapojuje velké množství příspěvkových organizací. Akce vždy probíhají v různých částech města a často jsou spojené s mezigeneračním setkáváním. Například na ZŠ JUDr. Josefa Mareše si děti pozvaly své prarodiče do vyučování, na MŠ Holandská děti zahrály seniorům divadlo a společně zpívali. Podobné programy si připravila řada dalších znojemských škol či center, sami senioři z domu se zvláštním určením na Vančurově ulici si připravili taneční odpoledne. Domov pro seniory U Lesíka pak adoptoval tříčlennou kozí rodinku, která zatraktivnila domov nejen seniorům, ale i dětem a rodinám, které zdejší obyvatele navštěvují.

Praha 8: Akce „Sbližování generací“

Akce umožňuje lidem, kterým je minimálně 55 let a mají trvalé bydliště na území MČ Prahy 8, využít kadeřnických služeb žáků prvního ročníku Středního odborného učiliště kadeřnického jen za cenu spotřebovaného materiálu. Úplně zdarma jsou tedy poskytovány služby, u kterých není nutné používat žádný kadeřnický materiál. Projekt „Sbližování generací“ si získal u našich starších spoluobčanů velkou oblibu. Umožňuje jim totiž nejenom ušetřit finanční prostředky, ale i přijít do kontaktu s mladými lidmi.

Vysočina: Letní škola seniorů

Již pět ročníků Letní školy přineslo přednášky a informace z rozmanitých oblastí života. Pět lektorů v nich letos přednášelo v průběhu léta v celkem deseti vybraných městech kraje. Přednášky se v každém městě uskutečnily v pravidelných 14denních intervalech, vždy ve stanovém čase a pro seniory zdarma. Jediným úkolem pro seniory bylo přijít mezi své vrstevníky s dobrou náladou a chutí dozvědět se něco nového.

Zdroj a více příkladů: www.mestoseniorum.cz

3. Vybraná realizovaná šetření

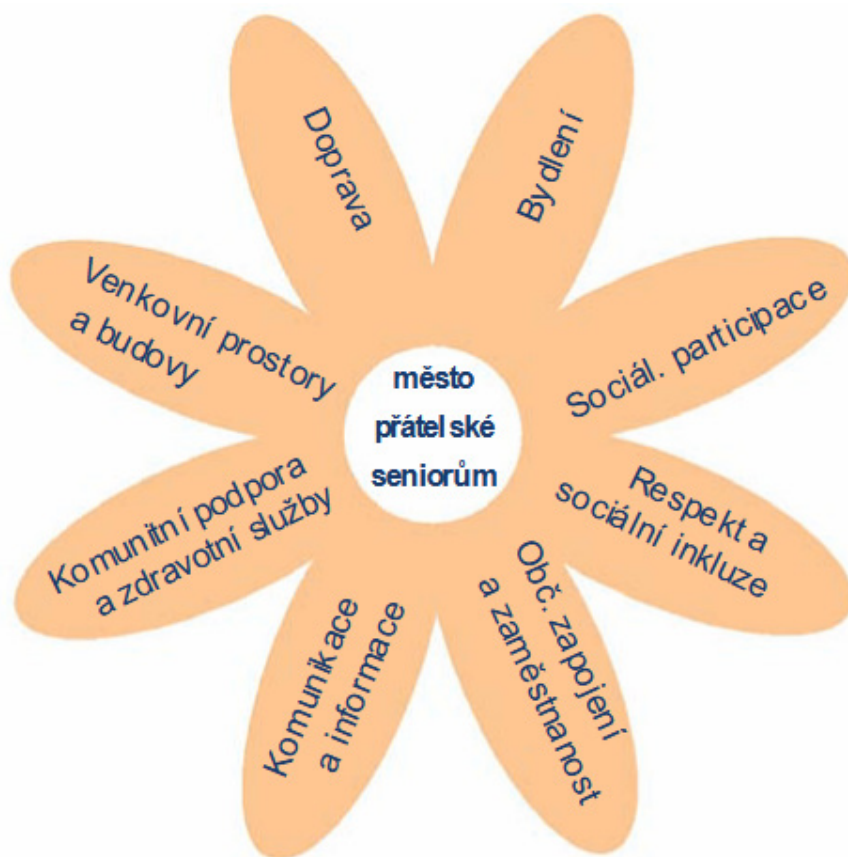
3.1. Mezinárodní studie

Jednu z nejrozsáhlejších celosvětových studií života seniorů a (ne)naplňování jejich potřeb v kontextu měst představuje zmiňovaná focus groups study Světové zdravotnické organizace (2007). Jelikož nemáme ambici ani cíl shrnout maximum příkladů ze zahraničí, poslouží nám jako základ pro zkoumání problému v českém prostředí. Výzkum byl realizován ve 33 městech všech světadílů, s velice odlišnými ekonomickými, sociálními i prostorovými podmínkami. Rozmanité bylo i složení měst co do velikosti, od světových megalopolí jako Tokio, Mexiko City nebo Šanghaj až po regionální či lokální centra. Výzkum se zaměřil na tyto otázky: Jaké charakteristiky města jsou přátelské seniorům? S jakými problémy se seniori setkávají? Co může přispět ke zlepšení jejich zdraví, zapojení a bezpečí a ve městě přitom chybí?

V zúčastněných městech byly vytvořeny focus groups složené ze seniorů s nižšími až středními příjmy ve věku 60 a více let. V období od září 2006 do dubna 2007 se uskutečnilo celkem 158 setkání, kterých se zúčastnilo celkem 1485 osob. S cílem získat také názory a zkušenosti seniorů, kteří se nemohli focus groups z důvodu svého tělesného nebo duševního zdraví zúčastnit, uspořádala většina měst také skupiny s pečovateli, kteří hovořili o zkušenostech těchto osob. Ve většině měst se konaly focus groups také s poskytovateli služeb z veřejného, neziskového a privátního sektoru, které doplnily informace získané od seniorů a pečovatelů.

Výzkum se zaměřil na ta témata, která nejvíce přispívají do komplexu podmínek *města přátelského k seniorům*. Ty kategorizoval do osmi oblastí.

Obr. 3 Tematické oblasti města přátelského k seniorům

Zdroj: WHO 2007: 9

Krátce se nyní zaměříme na jednotlivá témata a hlavní poznatky a požadavky, které se nejčastěji objevovaly. Vzhledem k rozsahu studie i objemu, v jakém je používána nejen v dalších výzkumech, ale i národních či městských strategiích, tyto závěry můžeme považovat za obecný rámec, od kterého se můžeme odrazit k dalšímu poznání i konkrétním opatřením v prostoru.

V případě tématu venkovních prostor a budov dotázaní senioři zdůrazňovali potřebnost čistého a klidného prostředí, důležitost zeleně, dostatek míst k odpočinku, chodníky přátelské k seniorům (nejen ve smyslu bezbariérovosti ale i vyhrazení míst pro pěší skutečně pěším – tj. ne parkujícím autům nebo pouličním prodejčům), bezpečné přechody pro chodce, celkovou přístupnost města z hlediska bariér a infrastruktury, bezpečné prostředí, dostatek stezek pro pěší a cyklisty, budovy přátelské k seniorům, dostupnost veřejných toalet nebo dostupnost služeb a přizpůsobení obchodů nejstarší generaci. Vidíme tedy výrazný požadavek na odstraňování bariér různých úrovní a druhů, čistotu a zeleň a vhodně uzpůsobenou infrastrukturu (WHO 2007: 14–18).

Téma dopravy na takto formulované fragmenty navazuje požadavkem dostupnosti jak prostorové, tak ekonomické (tj. nejen, že dopravní řešení jsou vždy v blízkosti, ale jsou pro seniory také finančně dostupná). Senioři vyžadují spolehlivost a četnost veřejné dopravy, dopravní prostředky přátelské seniorům (bezbariérovost, dostatek prostoru pro komfortní přepravu a místa k sezení), případně i speciální dopravní služby pro seniory či přednostní místa pro seniory a ohleduplné chování ostatních. Znovu se zde objevuje prvek bezpečí a také úroveň přizpůsobení veřejných budov a nádraží napojených na dopravní infrastrukturu. Mezi další dopravní služby považované za přátelské seniorům patří například uzpůsobené taxislužby nebo komunitní doprava provozovaná soukromým či neziskovým sektorem. Klíčová je dostupnost informací a také respekt ke starším řidičům v kontextu individuální automobilové dopravy a dostupné parkování (WHO 2007: 20–25).

V otázce bydlení se coby hlavní požadavek (jak se ostatně ukazuje i dále v našem výzkumu) objevuje finanční dostupnost. To se ukazuje jako nejvýznamnější faktor ve většině měst. Jak ukazují citované odpovědi některých účastníků studie, dostupné bydlení by pro města z hlediska přátelství k seniorům mělo být absolutní prioritou.

„Mám svůj důchod, ale jak mohu s tak málo penězi vyjít? Přinesu ho domů a za chvíli je pryč.“

Senior, Istanbul

„Bydlím v řadovém obecním domě, kde neplatím nájemné. Jsem moc spokojený.“

Senior, Londýn

Na citovaných odpovědích chceme demonstrovat základní problémy současného stavu v otázce dostupného bydlení pro seniory – současný stav představuje převážně nedostupné nájemní bydlení, požadovaným budoucím stavem by měl být takový zásah města, který zprostředkuje dostupné bydlení (např. s regulovaným nájemným) těm, kteří nevlastní nemovitosti a nemohou si dovolit komerční nájem.

Vedle dostupnosti bydlení respondenti apelovali na kvalitu základních komunálních služeb, kvalitní design bydlení, způsob údržby domácností nebo přístup ke službám (více viz WHO 2007: 30–35).

Jedno z důležitých témat *age friendly cities* tvoří zapojení seniorů do společnosti. Účast na volnočasových, společenských, kulturních a duchovních aktivitách v komunitě a v rodině umožňuje seniorům zůstat aktivní a využít svůj potenciál, zachovat si úctu a respekt a pokračovat ve vztazích nebo vytvářet nové vztahy, které jsou zdrojem podpory a péče. Primární je k tomu dostatek příležitostí, jejich finanční dostupnost i dostatečná nabídka. Senioři potřebují dostatek informací o možnostech aktivit a města by měla zapojení a řešení izolace seniorů strukturálně podporovat. Důraz je kladen i na mezigenerační a mezikulturní propojení, které navyšuje dimenze aktivizace nejstarších skupin (WHO 2007: 38–43).

Samostatnou kapitolou je otázka respektu a sociální inkluze seniorů, která je výrazně ambivalentní. Na jedné straně řada seniorů celosvětově pociťuje, že jsou respektováni, váženi a začleněni. Na druhé straně se setkávají s nedostatkem zájmu v komunitě, rodině i ve službách. Zde hraje výraznou roli právě (prostorový) ageismus, tj. komplex sociálního jednání, které seniory různými způsoby diskriminuje. Zde je kladen důraz především na rozvíjení různých typů mezigeneračních vztahů a celospolečenské (i seniorské) vzdělávání a osvětu, zdůraznění role seniorů v komunitě i její podporu. Podobně je tomu v jednotlivých rodinách. Výrazné nebezpečí zde představuje ekonomické vyloučení, které klade důraz především na důstojné zajištění důchodových dávek a dostupných sociálních služeb (WHO 2007: 45–49).

Sociální inkluze souvisí též s tématem občanského zapojení a zaměstnanosti seniorů. Zde hrají roli podobné faktory, jako dostatečná nabídka zapojení, lepší podmínky pro zaměstnání a více příležitostí, flexibilita a respektování potřeb starších pracovníků a dobrovolníků, vzdělávání, podpora a ocenění přínosu seniorů. Co se týče informovanosti a komunikace jako dalšího tématu, senioři potřebují adekvátní kanály pro přístup k informacím, přičemž jejich distribuce musí být vhodně načasována. Důležitá je i možnost vyjádřit se či pouze sdílet své pocity (více viz WHO: 51–64).

Důraz je v rámci studie měst přátelských seniorů kladen také na dostupnost sociální a zdravotní péče, jejich širokou nabídku, podporu zdravého stárnutí, nabídku domácí péče nebo síť komunitních služeb (WHO 2007: 66–70).

Rámec předkládaný manuálem Světové zdravotnické organizace nám umožňuje všimnout si základních témat a jejich vysoké komplexity. Osm tematických oblastí a jejich jednotlivé pod-oblasti by nám mělo sloužit jako základní odrazový můstek pro přemýšlení o možnostech, jak Prahu uzpůsobit směrem ke konceptu města přátelského seniorům. Na druhé straně pak v kontextu dalších prezentovaných studií můžeme pozorovat jednotlivé difference v rámci České republiky.

Kde se koncentruje současná debata o age-friendly cities?

V krátkém přehledu mezinárodní literatury na téma stárnutí se Lui a kol. (2009) pozastavují nad „boomem“ úvah i praxí *age-friendly* přístupu. Připisují jej jednak širokému přijetí stárnutí ve městě jako politického cíle, zároveň se v průběhu poslední doby zvýšila důležitost environmentální gerontologie napříč vědeckou debatou. Vlivné mezinárodní organizace jako WHO nebo Organizace Spojených Národů začaly klást na podporu projektů k vytváření lepšího prostředí pro seniory vyšší důraz (mezi hlavní projekty WHO patří např. *Health Cities Project* z roku 1986 nebo *Global Age-Friendly Cities Project* z roku 2005 ve kterém se poprvé termín *age-friendly city* objevil).

Studie analyzuje literaturu zabývající se *age-friendly* městy vydanou mezi lety 2005 – 2008. Upozorňuje na rozdílné terminologie napříč zdroji (*age-friendly city, lifetime neighbourhood, livable community, elder-friendly community, ...*). Autoři upozorňují, že „na rozdíl od *senior-friendly* programů, které se soustředí úzce na technické nebo architektonické směrnice nebo designové specifikace, se současný diskurs *age-friendly* komunit zaměřuje na klíčovou roli sociálních vztahů jako respekt a inkluze ve snaze zlepšit kvalitu života starších lidí“ (Lui et al. 2009: 118).

Age-friendly komunita je zde popisována jako místo, které usnadňuje a také odměňuje participaci a příspěvek starších lidí. Nejde tedy jen o místo se škálou služeb, ale inkluzivní komplexní systém, ve kterém jsou sociální a fyzická zařízení a služby integrovány a vzájemně pomáhají zlepšovat podmínky pro kvalitní stárnutí.

V rámci konceptu nejsou staří lidé považováni jen za ty, kteří z komunity profitují – měli by také hrát klíčovou roli v definici a tvorbě jejich charakteristických rolí. To implicitně znamená výraznou podporu participace zdola a skutečné zapojení seniorů ve formulování jejich obav a spoluúčast při definování základních charakteristik potřebných služeb a zázemí. Nemělo by se tak dít pouze konvenčními způsoby (jako např. setkávání focus groups, rozhovory, výzkumy etc.), ale skrze povzbuzování a zapojení v definici a vedení rozvoje komunit a jejich sousedství. Zde je důležitým faktorem také koordinace s místní samosprávou. Ta má unikátní pozici – literatura místním vládám doporučuje zaujmout vedoucí postavení v uplatňování širších strategií pro facilitaci sociální participace a inkluze.

Efektivní participace seniorů je klíčem pro využití potenciálu aktivovaných komunit (foto z participativního setkání k nové podobě Vítězného náměstí)

Lui a kol. kritizují fakt, že většina diskuze je zaměřena hlavně na městská sídla a uskupení a trochu se zapomíná na rurální či odlehlé oblasti. Existuje zde také pouze omezené množství výzkumů o způsobech, jakými se vypořádávat s individuálními diferencemi a hodnotami. Stejně tak máme pouze omezenou dokumentaci o efektivitě specifických přístupů nebo zhodnocení dopadů specifických procesů či výstupů na životy starších občanů (Lui et al. 2009: 119 – 124).

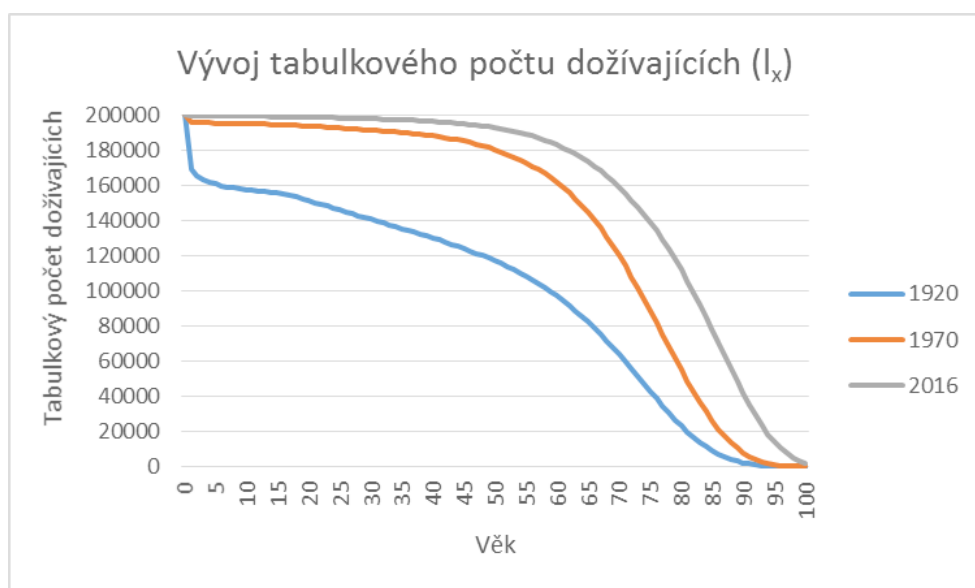
3.2 České studie

V českém prostředí se téma stárnutí měst pomalu etabluje v sociologických a antropologických výzkumech. Jednu z nejkomplexnějších studií přinesl kolektiv autorek v knize *Stáří ve městě, město v životě seniorů* (Vidovičová et al. 2013). Ta se zaměřuje na vztah demografického, resp. individuálního stárnutí a urbanizace. Souvislosti vycházející z výše popsaných fenoménů se autorky snaží ukazovat popisem každodenních praxí a problémů ústředních aktérů (tj. skupiny seniorů). Specificky se zaměřují na sociálně-prostorové procesy regenerace a gentrifikace, na jejichž základě se snaží odpovídat na ústřední otázky současné debaty o životě seniorů ve městech:

- Jaký vliv má měnící se vnější prostředí na zkušenost stárnutí?
- Jakým způsobem poznamenává urbánní dynamika zapojení seniorů do sociálních struktur?
- Jak se stárnutí promítá do užívání prostoru seniory a jejich orientace v něm?
- Jakými strategiemi se jedinci vyrovnávají s dopady urbánních procesů tváří v tvář vlastnímu stárnutí – jak udržují kontrolu nad situací s ohledem na své zdraví, finanční možnosti a zdroje obsažené v městském prostředí?
- A konečně, jsou velká česká města přátelská vůči lidem vyššího věku?

Vidovičová popisuje základní aspekty i faktory individuálního stárnutí. O délce života rozhoduje např. množství akumulovaného poškození těla, které může naopak vyrovnávat genetické na-programování jedince. Obecným projevem je tzv. „rektangularizace“ (komprese) úmrtnosti, tedy proces, ve kterém se snižuje podíl úmrtnosti mladých lidí a průměrný věk, ve kterém lidé umírají, se posouvá mírně do staršího věku. Tento proces je typický pro dobu pozdní modernity, ve které se výrazně zkvalitnila zdravotní i sociální péče, a ve vyspělých zemích tedy dětská a kojenecká úmrtnost do průměrného věku dožití zasahuje jen nepatrně. Kdysi se 40% živě narozených dětí nedožilo ani deseti let a ještě v roce 1600 se dvacetiletý nedožilo zhruba 30 procent narozených. Dnes se padesáti let dožije celých 90% živě narozených osob. Přitom maximální délka života se podstatně nezměnila. Křivka života se tedy neposunula tolik co do délky, jen se počty přežívajících posunuly doprava (křivka se více podobá pravému úhlu, proto onen výraz „rektangularizace“ – v angličtině slovo rectangular = pravoúhlý).

Obr. 4 Model rektangularizace úmrtnosti

Zdroj: Vlastní zpracování, data z úmrtnostních tabulek za ČR ze Statistického úřadu za roky 1920, 1970 a 2016

Rektangularizaci úmrtnosti doplňuje ruku v ruce celkové prodloužení naděje na dožití. V potaz je ovšem třeba brát i genderové rozdíly (ženy celosvětově žijí déle než muži) i rozdíly mezi jednotlivými zeměmi a regiony. V České republice se nejvyšší naděje na dožití koncentruje do ekonomicky nejbohatších regionů (Praha, Brno) a roli hraje i stav životního prostředí (vysoká naděje dožití v Kraji Vysočina či ve východních Čechách). V případě Prahy se podíl obyvatel ve věku 65 let a více koncentruje spíše do centrálnějších částí, kde dosahuje podílu kolem dvaceti procent obyvatel. Nejvyšší podíl obyvatel v této věkové kategorii dle dat z roku 2001 ovšem nalezneme v Malešicích (29 %), celkově v Praze v tomto období bydlelo 16% obyvatel (Vidovičová 2018b).

Problém, který v souvislosti se stárnutím populace pociťujeme na všech úrovních sociálního pole, je souhrnně označován jako *ageismus*. Butler (1975: 12) jej popisuje jako „proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří (věk) (...) Ageismus je manifestován širokým spektrem fenoménů jak na individuální, tak na institucionální úrovni: stereotypy a mýty, otevřené opovržení a averze nebo jednoduše vyhýbání se kontaktu, diskriminační praktiky v bydlení, v zaměstnání a službách všeho druhu, přídomky, kreslené seriály a vtipy (Vidovičová 2018b).“ Vesměs se tedy jedná o percepce stáří na všech úrovních – od individuálních předsudečných postojů, přes diskriminační praktiky až po institucionální politiky. K ukončení ageismu je třeba dle WHO změnit všechny tyto roviny – jak lidé přemýšlejí, cítí a jednají ve vztahu k věku a stárnutí.

Ve vztahu k městským prostorům a jejich proměnám se utvořila specifikovaná modifikace tohoto konceptu. *Prostorový ageismus (spatial ageism)* je „specifickou formou věkově založené exkluze, tedy omezení přístupu ke zdrojům, které se odehrávají v prostoru a skrze prostor, a to jak cíleně, tak jako vedlejší, nezamýšlené důsledky kvalit a charakteristik fyzického prostředí, případně jednání, politik a institucionálních strategií, které jej spravují a v něm operují“ (Peace, Holland, Kellaher 2005 in Vidovičová et al. 2013: 165). Laws (1993) prostorový ageismus označuje jako přímý důsledek urbanizace, věková segregace je podle něj jednou z charakteristik městské restrukturalizace i městské krajiny *per se* (ibid).

Třetím konceptem, který Vidovičová zařazuje do souboru teoretického přemýšlení o stárnutí ve městě je koncepce *environmentální spravedlnosti*. O ní se v současné době hovoří především v souvislosti s distribucí důsledků klimatických změn, používá se ale i ve vztahu k nerovnostem v městském prostředí, kdy termín *environment* chápeme v jeho nejširším smyslu. Z tohoto pohledu environmentální spravedlnost „vyjadřuje rovnou (resp. férovou) distribuci environmentálních výhod a environmentální zátěže“ (Schlosberg 2007; Alsnih, Hensher 2003). V praxi takové znevýhodnění může z hlediska environmentální spravedlnosti znamenat např. že:

- senioři s postižením mají omezený přístup ke službám zajišťujícím úpravy v jejich životním prostředí (Liebig, Sheets, 1998);
- mobilita starších žen je komplikována nedostatečným počtem alternativ v dopravě (Alsnih, Hensher 2003: 286);
- když se staří lidé bojí pohybovat v určitých typech prostor kvůli strachu z napadení (Peace, Holland, Kellaher 2005: 194);
- bydlí v segregovaných či nevyhovujících podmínkách (Petersen, Warburton 2012);
- když jsou vymístěni v důsledku gentrifikace (Atkinson, Bridge 2005);
- když jsou v důsledku tendence ke stárnutí v místě vystaveni vyššímu riziku bydlení v zástavbě, která neodpovídá aktuálním hygienickým normám (např. azbest);
- segregované bydlení (seniorské komunity) (Vidovičová 2018b)

Porovnáme-li dva základní termíny prostorového znevýhodnění u seniorů, tedy prostorový ageismus a prostorovou exkluzi, vidíme základní dichotomii: prostorový ageismus vychází z diskriminace a znevýhodnění na základě věku, které se odráží v prostoru. Oproti tomu prostorová exkluze vychází z prostorových nedostatků, které neumožňují jeho plnohodnotné využívání ve vyšším věku.

prostorový ageismus = věk → prostor → exkluze

prostorová exkluze = prostor → věk → exkluze

Samotný výzkum Vidovičové et al. se uskutečnil v průběhu roku 2011 ve 14 největších krajských městech a v Praze při vzorku N=1921. To z něj dělá jednu z nejrozsáhlejších sociologických studií stárnutí ve městě u nás. Kolektiv autorek se výrazně inspiroval výše zmiňovaným průvodcem *Globální město přátelská seniorům* od WHO, s jehož pomocí určil kritéria pro sestavení žebříčku 14ti českých měst dle míry jejich vstřícnosti seniorům. Vítězství zde získala Plzeň, následována Kladnem a Zlínem. Praha se umístila ne nepříliš uspokojivém 11. místě, úplně poslední skončily Pardubice. Propadnutí východočeského města v žebříčku je přičítáno problémům s nočním osvětlením, bezpečností přechodů a chybějící zeleni. V Brně, které se umístilo předposlední, kromě zeleně chybí i veřejné toalety a nízké hodnoty dotazovaní senioři i dostupnost obchodů a služeb (Vidovičová et al. 2013).

Studie se zaměřila především na obyvatele středu měst, ve kterých žije nejvyšší podíl seniorů. Mnoho dotázaných hodnotilo centra měst velmi pozitivně. Většinou se podle nich totiž rozvíjejí, jsou živá a čistá. Starší lidé vidí centra měst především jako místo pro setkávání se s přáteli. Centra jsou často využívána i z toho důvodu, že postupně se seniorům zužuje okruh míst, která navštěvují. Na druhou stranu jsou senioři i ve vysokém věku schopni využívat celé město podle toho, co potřebují nebo chtějí dělat. Nejdou tedy do nejbližší samoobsluhy, ale klidně se vydají do vzdálenějšího obchodu. Klíčovou roli tak pro ně hraje dobrá dopravní infrastruktura a to, zda mají k dispozici pomoc rodiny nebo třeba sousedů. Na centrech měst pak senioři nejvíc kritizovali málo veřejných toalet a nízkou bezpečnost. K jednomu z nejpřekvapivějších výsledků patří zjištění, že v centrech se jich necítí bezpečně až 60 procent, přes 40 procent dotázaných se však bojí i v oblasti, kde bydlí. Tento pocit však nevychází nutně přímo z kriminality, ale prohlubují jej třeba i lidé, kteří přijdou seniorům nějak podezřelí, vandalismus, nedostatečné osvětlení nebo znečištěné okolí. Svoji roli hrají ale i individuální faktory jako třeba nejistota pohybu. Řada seniorů má zkušenost s upadnutím a někteří se pak už bojí vycházet (ibid 2013).

„Bydlení, jeho finanční dostupnost, stabilita či komfort včetně fyzické dostupnosti pomáhají vytvářet seniorům pocit bezpečí.“

Další část výzkumu se soustředila na problematiku bydlení seniorů. Právě bydlení, jeho finanční dostupnost, stabilita či komfort včetně fyzické dostupnosti pomáhají vytvářet seniorům pocit bezpečí. Takže i když téměř polovina z oslovených lidí svůj byt či dům vlastní, neberou to jednoznačně jako plus, protože vnímají například problémy s tím, že jsou nuceni se zadlužovat, aby se mohl opravit v minulosti podfinancovaný majetek. Téměř 90 procent starších lidí navíc na bydlení vydá minimálně polovinu svých příjmů. Senioři dostali ve výzkumu také otázku, co by změnili,

kdyby měli kouzelný prsten. Nejvíc z nich by se soustředilo na zeleň, s odstupem by pak změnili dopravu, čistotu města a také ovzduší a přáli by si mít lepší vztahy s lidmi včetně sousedů (ibid 2013).

„Venkov může za určitých okolností pro starší lidi poskytovat stejnou kvalitu života jako pro starší lidi ve městech.“

Coby doplnění této studie nyní výzkumný kolektiv připravuje obdobnou analýzu života na venkově. Ten totiž za určitých okolností může pro starší lidi poskytovat stejnou kvalitu života jako pro starší lidi ve městech. Vidovičové takový datový soubor slouží ke srovnání percepce starších obyvatel vztahu k místu a života v něm. Typicky každý aktér vnímá vztah k místu od nejužšího směrem k širšímu okolí, tj. od sebe sama, pokoje, ve kterém se vyskytují, mého obydlí, sousedství a města až ke státu a okolnímu světu, přičemž překrývající vrstvu zde již podle mnohých konceptualizací tvoří svět online. Podle European Values Study 2008 nejstarší skupiny mnohem výrazněji připisují svoji geografickou příslušnost místu nebo obci, ve které žijí, oproti mladším skupinám obyvatel, naopak méně je to v kontextu regionu či státu (EVS 2008). Ve srovnání městského a venkovského života seniorů se v případě života na venkově ukazuje, že senioři jsou subjektivně šťastnější a zdravější, zároveň mají poměrně vyšší příjmy (resp. existuje zde jednak rozvinutější neformální ekonomika a příjem je zde posuzován z hlediska zůstatku po zaplacení všech nezbytných životních výloh) a nižší náklady na bydlení, a mají lepší vztahy ve svém sousedství, ve kterém se cítí bezpečněji a jsou s ním o něco pevněji spjati. Oproti tomu senioři ve městě kvitují lepší dopravní infrastrukturu a větší příležitosti pro kulturně produktivní aktivity, např. vzdělávání. Nezávisle na místě pobytu se však u seniorů vyskytuje pocit subjektivní osamělosti, subjektivní pocit chudoby či bohatství, místo nemá vliv ani na mobilitu ve smyslu tendence ke stěhování ale ani ve smyslu potíží při chůzi. Místo nehraje roli ani pro spokojenost s blízkostí svých sociálních sítí (Vidovičová 2018b).

Jiná studie Lucie Vidovičové spolu s Marcelou Kafkovou Petrovou se zaměřovala na kvalitu prostoru jako významného faktoru v zachování kompetencí seniora a ovlivňujícího kvalitu života, spokojenost s každodenním životem a průběhem stárnutí (Vidovičová, Kafková Petrová 2012: 941–942). Jako významný faktor ovlivňující realizované denní aktivity seniora zde vychází sousedství. Ustálené vzorce nakupování a denních aktivit jsou totiž staršími osobami obvykle realizovány v bezprostředním okolí bydliště (v důsledku nárůstu disability) (ibid 942).

Denní aktivity seniorů zde byly klasifikovány na základě těchto kategorií:

- obligatory (nutné, běžné – osobní péče, spánek, doprava)
- committed (produktivní úlohy a údržba domácnosti – placená práce, domácí práce, nákupy)
- discretionary (volnočasové aktivity – setkání s přáteli, zábava, zájmy, sport)

Tyto aktivity zde byly považovány za přímý indikátor schopnosti zvládnání prostoru, za projev environmentální kompetence. Výzkum se dále zaměřuje na typy takových aktivit, frekvence realizace těchto aktivit a popis (a rozlišení) míry vlivu na prostředí, zdraví (mobility/disability) a kontextu subjektivní kvality života na jejich intenzitu. Mezi seniory ve velkých městech převažuje spokojenost s prostředím bydliště a okolí (79 %), spokojenost však klesá s věkem respondenta a se zvyšující se disability seniora. Jako nebezpečné vnímá okolí bydliště 15 % seniorů, z toho téměř ¼ silně. Pocit bezpečí klesá s věkem, je nižší u žen a osob se zhoršeným zdravotním stavem a omezenou mobilitou. Mezi každodenní aktivity seniorů se řadí nejčastěji menší nákup, rekre-

ační aktivity, dále např. cesta na zahrádku či chatu, návštěva či výpomoc v rodině nebo u přátel, velké nákupy, pro 18 % pak zaměstnání. Návštěva kulturních a vzdělávacích akcí není příliš častá, s rostoucím věkem respondenta pak obecně klesá variabilita aktivit, které by senior vykonával. Převážně v okolí tráví většinu času 39 % seniorů, 15 % se většinou pohybuje mimo sousedství, 46 % svůj pohyb po či mimo okolí přizpůsobuje svým potřebám. Podíl těch, kteří tráví většinu času v bezprostředním okolí, vzrůstá s věkem a se zdravotními omezeními. Senioři, kteří jsou aktivnější v každodenních činnostech, jsou celkově šťastnější. Na frekvenci aktivit má značný vliv zdraví (což má pak vyšší vliv u aktivit každodenních). Dalším silným faktorem na frekvenci aktivit je akční radius jedince (vyšší frekvence aktivit je u těch, kteří se pohybují i ve větších vzdálenostech a těch, kteří svůj pohyb přizpůsobují aktuálním potřebám), silně působí i celkový pocit štěstí, frekvenci aktivit naopak snižují obavy o bezpečí v okolí bydliště (ibid 944–956).

Role sociálních služeb v aktivním stárnutí

Petr Gibas (2014) provedl výzkum o sociálních službách pro seniory v Brně. Pátral především po tom, jakým způsobem jsou využívány či nevyužívány služby a nabídka města pro osoby starší 65 let. Primárně se přitom zaměřoval na dnes klíčovou otázku bydlení a také bytové a důchodové politiky a s tím pak související (ne)využívání sociálních služeb pro seniory. Jako vstupní hypotézu předpokládal, že sociální služby úzce souvisí s bydlením a schopností (možností) si ho udržet. Zjištění výzkumu ukázaly, že mnoho seniorů využívá a zároveň poskytuje neformální péči (jako pomoc sousedovi, rodinným příslušníkům, příteli, pomoc v domácnosti, s nákupem, návštěvou úřadu, pošty, apod.); někteří využívají také neformální finanční výpomoc (ti vyššího věku s nižšími příjmy a horším zdravotním stavem). Vidíme tedy, že důležitou úlohu hraje i neformální sousedská výpomoc, která figuruje mimo institucionalizovanou sféru péče o seniory.

„Pouze 11 % dotázaných využívá nějakou sociální službu. Důležitou úlohu hraje neformální sousedská výpomoc, která figuruje mimo institucionalizovanou sféru péče o seniory. Jako nejčastější důvod nevyužívání sociálních služeb respondenti nejčastěji uváděli finanční nedostupnost nebo nedostatek informací o poskytovaných službách.“

Z průzkumu dále vyplynulo, že pouze 11 % dotázaných¹ využívá nějakou sociální službu, přičemž převažují služby poskytované doma, za kterými senioři nemusí docházet. Ti, kteří žádnou službu nevyužívají, by však ocenili pomoc s nákupem, úklidem, donáškou obědů, doprovod, etc. Jako nejčastější důvod nevyužívání sociálních služeb respondenti nejčastěji uváděli finanční nedostupnost nebo nedostatek informací o poskytovaných službách. Jedním z důležitých zjištění výzkumu je, že „více než třetina seniorů (35 %), kteří žádnou službu nevyužívají, vnímá sociální služby jako natolik drahé, že si je nemůže dovolit“ (Gibas 2014: 21). Týká se to především těch nejstarších (nad 80 let), těch s nižšími příjmy a častěji lidí v podnájmu nebo uvádějících nespokojenost s bydlením. Jiní uvedli, že žádné služby nepotřebují, další skupina se pak spoléhá na neformální pomoc v rámci soužití či širší rodiny.

Pouze 16 % brněnských seniorů se nemusí ve svých výdajích nijak omezovat, zbytek musí velmi dobře hospodařit, případně jim peníze stačí na pokrytí základních potřeb. Relativní chudobou je ohroženo 15,7 % seniorských domácností, týká se to opět zejména lidí nad 80 let, s nižšími příjmy, v horším zdravotním stavu, žijících převážně samostatně, v nájmu, nebo ohrožených sociální

¹ N=1500

izolací. Vedle toho patří k ohroženější skupině ženy, mj. i s ohledem na vyšší věk průměrného dožití, ovšem také z důvodu často nižších důchodových příjmů (v ekonomicky aktivním věku méně oceňované zaměstnání či v domácnosti apod.).

Kromě sociálních služeb senioři v malé míře využívají sociální dávky na bydlení (pouze 6 %), z toho 4,5% pobírá příspěvek na bydlení, 1% doplatek na bydlení, 0,5% někdy využilo dávku na úpravy bytu. Dávky a příspěvky pak pobírají zejména jednočlenné domácnosti a z nich především ženy, ve vyšším věku, v relativně horším zdravotním stavu. Pokud by si měli vybrat, tak by asi polovina respondentů volila ze soc. služeb péči u sebe doma (nejlépe pak od rodinných příslušníků), k profesionálním pečovatelům převládá neochota.

Lehmann a Havlíková (2015) zkoumali faktory ovlivňující dostupnost a rozmanitost různých sociálních služeb v rámci konkrétního státního sociálního systému. Popisují priority Evropské unie a konkrétních státních správ podporovat stárnutí v místě (ageing in place) a rozvoj nejrozličnějších podpor, které reflektují různorodé potřeby seniorů. Mezi další cíle patří zlepšování kvality služeb a kvalifikace pracovníků, zvyšování kapacity, nabízení podpory neformálním opatrovníkům, tj. rodinám pomáhajícím (pra)rodičům apod. Autorky využily data Eurostatu a HELPS² projektu, který je veden pod hlavičkou EU, přičemž zkoumají 4 hlavní dimenze tohoto sektoru:

- 1) **poptávka po formálních službách sociální péče** – zde mají vliv faktory jako demografické charakteristiky, zdravotní stav populace, pravděpodobnost neformální pomoci – váží se zde konkrétně k (ne)zaměstnanosti žen v populaci
- 2) **pozadí sociálních politik** – tj. typ sociálního státu, redistribuce bohatství, spotřebitelská síla seniorů, úroveň solidarity ve společnosti
- 3) **dostupné finanční zdroje** – rozpočty dotující sociální služby a na druhé straně finanční zdroje seniorů pro využití těchto služeb
- 4) **pozice třetího sektoru v rámci celkového rozpočtu sociálních služeb** – soukromé a veřejné dotace pro NNO a struktura pracovníků v sociální péči

Došly k závěrům, že v Rakousku a u nás je největší převaha formální domácí péče (a to především díky dovozu jídla, takže o ostatních službách moc mluvit nelze). Po Polsku je ČR druhá země s nejmenším podílem pečovatelských ústavů (Lehmann & Havlíková 2015: 122). Ve studii se dále věnují alternativním modelům bydlení pro seniory (zde se v kontextu ČR nedočkáme přílišných inovací), z nichž pak vychází třístupňový model systémů sociálních služeb. ČR má spolu se Slovinskem tzv. středně pokročilý systém. Podobnost se Slovinskem zde není náhodná, máme k němu blízko v mnoha dalších ukazatelích, jako např. HDP, celkový skutečný příjem starších dospělých, podíl populace 65+ a 80+, celková míra nezaměstnanosti nebo míra zaměstnanosti žen. Středně pokročilý systém se vyznačuje dominantní rolí veřejného sektoru v poskytování sociálních služeb, vyšší mírou porodnosti, vysokou mírou zaměstnanosti u žen, vysokými poplatky za sociální pojištění, nízkým skutečným důchodem v zemi, nízkými sociálními benefity, relativně nízkým státním dluhem nebo nedostatečnou podporou pro neformální opatrovatele. Ohrožení chudobou je v porovnání s dalšími zeměmi relativně vysoké, což může vést k tomu, že při zavedení nových služeb nebudou tyto služby dostupné pro cílovou skupinu (ibid 2015: 127).

Výsledky ukazují, že dostupnost a rozmanitost sociálních služeb souvisí především s finančními faktory (jako HDP na hlavu nebo celkový skutečný příjem starších obyvatel), a stejně tak souvisí s demografickými faktory (jako struktura populace, počet potenciálních „caregivers“ – odvozeno z míry nezaměstnanosti obecně a míry zaměstnanosti u žen). Finanční dostupnost sociálních služeb se tedy ukazuje jako jeden ze základních faktorů pro *město přátelské seniorům*.

Životní šance definované městským prostorem

Dana Sýkorová (2012) ve svém článku *Staří lidé ve městě* představuje výzkum, který řeší, jak město formuje a vymezuje životní šance a podmínky seniorů (dostupnost služeb, soc. kontaktů, pomoci, míru autonomie, soc. integrace etc.) (Sýkorová 2012: 108). Zabývá se také tím, jak sami senioři vnímají a interpretují prostředí města a urbánní procesy. Hlavní zaměření výzkumu cílilo na:

- 1) vliv vnějšího prostoru na každodenní zkušenost stárnutí a naopak také zvládnutí prostoru seniory
- 2) dopad urbánních procesů na integraci seniorů
- 3) strategie, jimiž senioři překonávají nepříznivé konsekvence života či využívají jeho kladů

Metoda byla vedena formou focus groups, jež čítaly 46 komunikačních partnerů 65+, kteří bydlí v některých z revitalizovaných, gentrifikovaných čtvrtích Prahy, Brna a Ostravy. Sýkorová upozorňuje na obvyklá východiska geronto(socio)logie, která vidí město většinou jako negativní, nebezpečné pro seniory. Senioři v post-industriálním městě jsou ohroženi revitalizací, regenerací, gentrifikací čtvrtí, město je prezentováno jako „místo nového konzumerismu“, kde pro neproduktivní seniory již není místo a nabízí jim akorát samé nástrahy (Sýkorová 2012: 109).

Sýkorová ovšem naopak poukazuje na studie, které výhody městského prostředí vyzdvihují a dokazují relativně vysokou rezidenční spokojenost seniorů. Některé výzkumy také ukazují na možnost seniorů profitovat právě z revitalizace, regenerace a gentrifikace; stejně tak poukazuje na studie, které dokazují přizpůsobivost seniorů urbánním změnám (ibid 110).

Je třeba tedy analyzovat současné městské procesy komplexně a všimnout si těch faktorů, které život (nejen) nejstarší populace ovlivňují pozitivně. Mezi ně patří např. kvalitní MHD. Vzdálenost a mobilitu vidí Sýkorová jako významné faktory a dimenze urbánního prostoru – pohyb a dosažitelnost jsou pro seniory symboly autonomie, soběstačnosti, svépomoci. Zásadně důležitá je tedy nejen dobrá síť MHD, ale i její dostupnost (objevuje se také požadavek na její bezplatnost). Důležitým faktorem pro život seniorů ve městě je dosažitelnost základních obchodů, služeb (zejména zdravotních) díky MHD, omezení přinášející různé fyzické bariéry (vysoké schodky v MHD nebo na městských komunikacích – neudržované, kluzké, hrbolaté chodníky, zastávky bez ostrůvku, nefungující semaforey na přechodu pro chodce, atd.). Kriticky se dotazovaní senioři stavěli k rušení linek, přemísťování zastávek MHD nebo prodlužování časových intervalů mezi spoji.

Jako zásadní problém vidí senioři znečištěné ovzduší, intenzivní hluk, nepořádek či vandalismus v ulicích, někdy pociťují ohrožení osobního bezpečí. Zmíněné charakteristiky jsou však vnímány limitovaně (prostorově – určitá ulice; časově – určitá část dne, v noci např.) a jako nedotýkající se vyloženě jejich potřeb a aktivit. Nevnímají tudíž tyto věci jako zhoršení kvality života, životního prostoru či jako redukci autonomie, vnímají je také jako vcelku zvládnutelné.

Negativní význam transformaci měst připisují z hlediska veřejného zájmu. Kritizována je komercializace města a změny v zaměření obchodů a služeb; dále také neustálé výstavby nových objektů bez ohledu na spoustu volných prostorů (a na úkor zeleně nebo prostoru pro relaxaci, veřejného prostoru...). Regeneraci města (budov) vidí však jako pozitivum – zde můžeme zmínit obnovu bytových domů, zkrášlení domů nebo celkové probarvení města, dále vidí jako pozitivum zateplování budov, těsnící okna, bezbariérové úpravy, vestavění výtahů, atd.

Místa oddechu a setkávání jsou důležitými prvky age-friendly cities

Co se týče obměny obyvatel v okolí či domě, tu vnímají jako přirozenou demografickou změnu, ne jako vymístování obyvatel. Vrstevníci dotazovaných většinou odcházeli kvůli závislosti na pomoci druhých (ke svým dětem, vnoučatům), nikoli kvůli vysídlování seniorů. Ti, co bydlí v centru města, se však bojí vylidňování a vybydlování center – staří tam chtějí dožít, mladí tam ale nechtějí nebo nemohou. Strukturu rezidentů v domě dosti znatelně ovlivňuje dle seniorů pronajímání zakoupených bytů; dočasné nájemníky vidí jako problém (Sýkorová 2012: 115–119).

Sýkorová dále popisuje koncept vazby k místu (*stárnutí v místě – ageing in place*). Vztah k místu se stal jedním z důležitých konceptů pro popis vnímání prostoru a realizace života v něm, pouto k bydlišti je totiž často podloženo emocionálními a symbolickými významy. Sýkorová popisuje různé komponenty vazby seniorů k místu (důvody, které je k místu bydliště vážou a činí jej místem ke stárnutí):

- 1) patriotismus
- 2) rodinná, pracovní biografie
- 3) zakořeněnost, sociální ukotvenost
- 4) obeznámenost s prostředím
- 5) přednosti města
- 6) akceptace městského životního stylu
- 7) vlastnictví domu

Martin Lux a Petr Sunega (2014) se ve svém článku pro *International Journal of Housing Policy* pozastavují nad provázaností veřejné podpory aktivního a kvalitního stárnutí s veřejnou podporou dostupného bydlení a jeho dosažitelností – např. formou různých benefitů, mimo-tržních (sociálních) nájmu nebo nejrozličnějších podpor cílených na úpravu energetické efektivity bydlení. Autoři zkoumají dopad vlastnické struktury trhu s bydlením na diverzitu a inovace v nabídce bydlení a nabídku nezávislých nabídek bydlení dostupných pro starší. Analyzují systémy bydlení, vlastnických struktur a sociálního zabezpečení v jednotlivých zemích, které jsou zkoumány (Německo, Rakousko, Itálie, post-socialistické státy). Diverzitu a inovace takového bydlení zkoumali ve třech módech:

- 1) stručný popis veškeré nabídky a možností bydlení pro starší
- 2) popis hypotetického výběru nabídky a možností v pre-definovaných životních situacích starších lidí
- 3) detailní popis a evaluace dvou nejlepších inovativních služeb pro starší (jedna z oblasti dostupnosti bydlení a druhé z oblasti dosažitelnosti/přístupnosti bydlení)

Na základě dat vytvořili čtyři kategorie v závislosti na rozmanitosti a měřítku inovací v nabídce bydlení a možností pro starší obyvatele:

- rozvinutý model (Německo, Rakousko)
- částečně rozvinutý model (Itálie)
- základní model se znovuzaváděním nabídky sociálního bydlení (Slovensko, Polsko, Slovinsko, Česká republika)
- základní model (Maďarsko)

Hlavní zdrojem dat pro další rozšířené faktory byly statistiky Eurostatu k makroekonomickým ukazatelům, příjmům, sociálním výdajům, demografickým datům a dostupnosti bydlení. Výsledky ukazují, že čím vyšší má stát HDP na hlavu, tím vyšší je poměr závislosti trhu na skupině starších obyvatel. Čím větší jsou nerovnosti v příjmech a výdajích na bydlení u starších osob, tím větší je šance, že model nabídky bydlení dané země a možností pro starší je považován za „rozvinutý“.

Ve výsledku tedy podle zjištění Luxe a Sunegy závisí nabídka bydlení a možností pro starší občany na podílu seniorů žijících single, výši HDP na obyvatele, poměru závislosti trhu na skupině seniorů, příjmových nerovnostech mezi nimi a nízkém podílu vlastnického bydlení. Větší podíl nájemního bydlení v celém systému bydlení země vede k rozvinutějšímu modelu nabídky bydlení a možnostem pro seniory. To ale funguje jen pokud platí všechny výše uvedené ukazatele (Lux, Sunega 2014: 45).

Na základě výše uvedeného tedy víme, že dimenzí života seniorů ve městech je mnoho, často jsou vzájemně provázány a vytvoření města skutečně přátelského k seniorům tedy vyžaduje komplexní péči i soubor opatření. Ve druhé části této analýzy budeme prezentovat zjištění výzkumu mezi pražskými seniory, který některá výše uvedená zjištění potvrzuje, jiná vyvrací, a v něčem přináší zcela nové podněty.

4. Výzkum potřeb seniorů v kontextu age-friendly cities pro Prahu

4.1. Uvedení výzkumu:

V návaznosti na charakteristiky a výsledky zjištění výše uvedených výzkumů jsme se rozhodli provést vlastní výzkum mezi pražskými aktivními seniory. Jeho prioritním cílem bylo především doplnění stávajících poznatků se specifickým zaměřením na Prahu. Ta se v existujících žebříčcích obecné kvality života umísťuje sice lépe než srovnatelná města střední a východní Evropy, zaostává ovšem za západními městy a tradičně vítězí Vídní. Zajímalo nás, jak konkrétně pražští senioři vnímají své okolí a co jim s ohledem na jeho uživatelskou přívětivost schází a co naopak kvitují.

4.2. Výzkumné otázky a metoda:

Jako zásadní pro cíle, které si analýza stanovila (tj. srovnání stávajících výzkumů s novými daty a zjištění nových podnětů pro diskuzi o Praze coby města přátelského k seniorům) jsme si stanovili tyto výzkumné otázky:

Jak senioři vnímají ve městě své okolí?

Které prvky jsou pro ně nejhodnotnější?

Jaký typ zeleně a relaxačních ploch si nejvíce cení?

Jak by se mohli zapojit do jejich podpory?

Jaké bariéry vnímají?

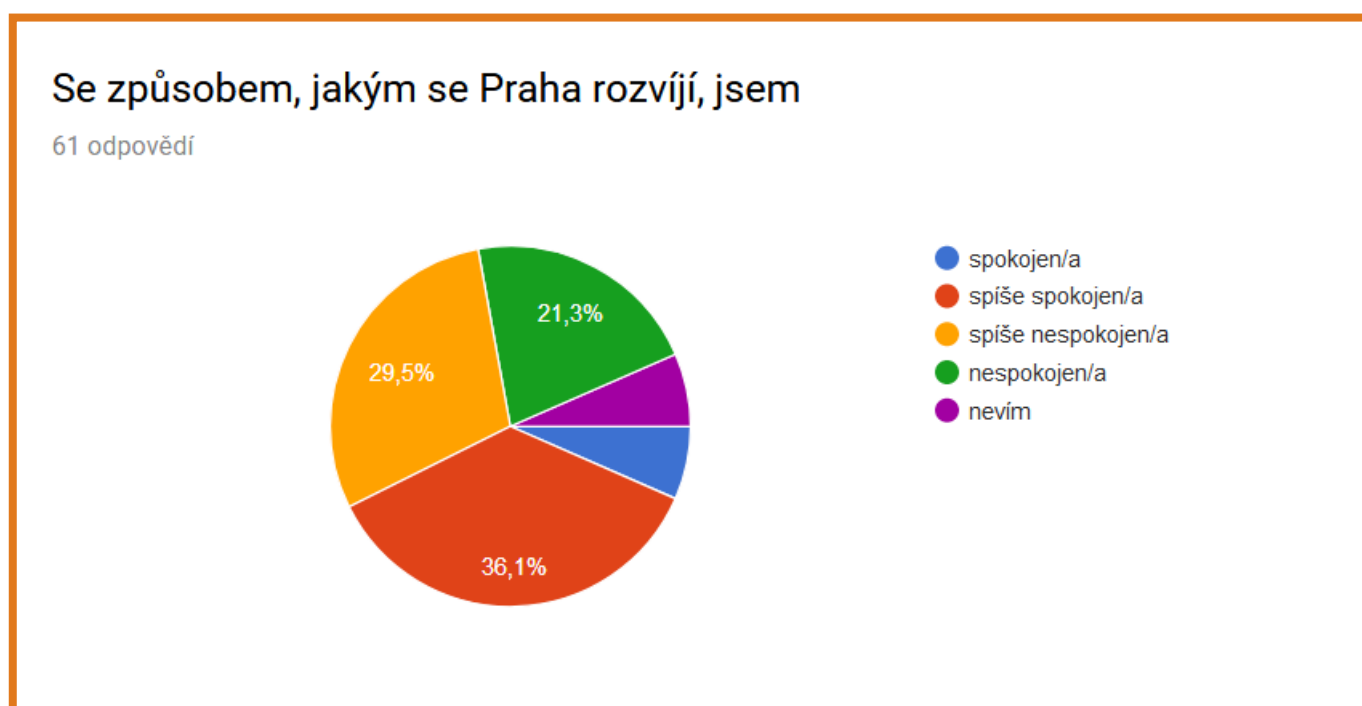
Metodu jsme zvolili kombinovanou. Kvantitativní formát papírového dotazníku jsme upravili tak, aby zdůraznil kvalitativní rovinu zkoumaného problému – otázky jsme ponechali otevřené, aby dotazovaní senioři měli prostor pro formulaci konkrétních postřehů a problémů. Podmínkou pro účast ve výzkumu byl věk 55 a více let. Dotazník jsme distribuovali jednak na semináři Arniky o územním rozvoji, který se specificky zabýval potřebami seniorů. Zde jsme uváděná témata diskutovali a snažili se vzájemně nacházet jejich řešení. Dále jsme požádali aktivní pražské seniory organizované v občanských spolcích, aby dotazník vyplnili a oslovili k jeho vyplnění i své aktivní sousedy. Zároveň jsme o pomoc s realizací výzkumu požádali pražské seniorské organizace. Některé z nich dotazník rozeslali elektronickou formou svým klientům, jiné jej rozdali na svých setkáních, v jedné organizaci jsme sbírali dotazníky individuálně s asistovaným osobním dotazováním. Metoda získání výzkumného vzorku kombinuje *snowball* metodu s určitými kvótními charakteristikami (věk, bydliště v Praze, zájem o rozvoj, případně vlastní angažovanost v problémech města). Ve výsledku tedy zvolenou metodu můžeme považovat za semi-kvalitativní, přičemž zvolená dotazovaná skupina je tvořena převážně seniory aktivními a zajímavými se o rozvoj metropole, část z nich je osobně angažovaná v nějakém občanském spolku. Celkem jsme získali 65 odpovědí, přičemž škála sesbíraných podnětů je poměrně široká. U výzkumného vzorku převažují ženy (73 %).

4.3. Analýza získaných odpovědí:

Otevřeným otázkám dotazníku předcházelo několik uzavřených otázek zjišťujících obecnou (ne)spokojenost s rozvojem Prahy v kontextu skupiny 55+ a možnosti komunikace a prosazení uspokojování potřeb této skupiny. Ty byly tvořeny standardní pětipoložkovou baterií spokojen/a – spíše spokojen/a – spíše nespokojen/a – nespokojen/a – nevím (souhlasím – spíše souhlasím – spíše nesouhlasím – nesouhlasím – nevím).

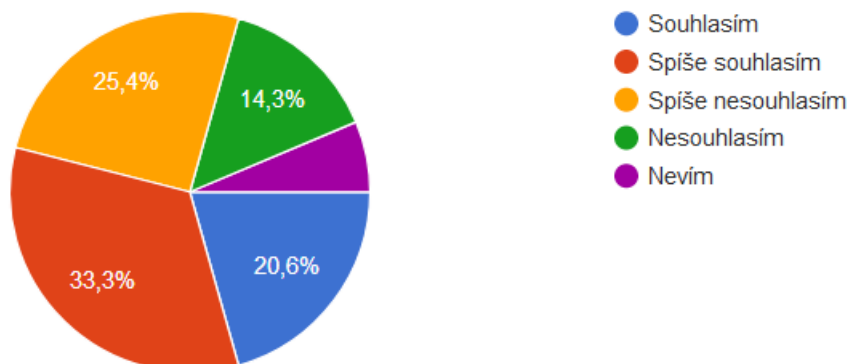
Obecnou spokojenost s rozvojem Prahy (Obr. 5) uvedli pouze 4 respondenti, 36% dotazovaných je spokojeno s výhradami. Polovina respondentů uvedlo nespokojenost (29,5% spíše nespokojeno, 21,3% nespokojeno). Relativní souhlas respondenti uvedli u výroku „*Praha je otevřena všem věkovým skupinám, zejména skupině obyvatel ve věku 55+*“ (Obr. 6). Zde 20,6% oslovených souhlasilo zcela, 33,3% s výhradami. Necelých 40% oslovených pak s výrokem nesouhlasilo. V otázce přizpůsobení uživatelských možností Prahy (Obr. 7) jako je dostupnost MHD, služeb či veřejných prostranství skupině obyvatel 55+ opět převládá relativní spokojenost (30,2% souhlasím, 34,9% spíše souhlasím, 20,6% spíše nesouhlasím, 11,1% nesouhlasím). Menší míra souhlasu panuje u možnosti efektivní komunikace potřeb (Obr. 8), nicméně i zde je škála odpovědí poměrně vyrovnaná. U výroku „*Skupina obyvatel Prahy ve věku 55+ může adekvátně a efektivně komunikovat své potřeby a prosazovat realizaci opatření, která je lépe uspokojí*“ uvedlo souhlas 15,9%, souhlas s výhradami 27%, naopak jistý nesouhlas 28,6% a úplný nesouhlas 12,7% respondentů. Poměrně vysoká část oslovených nedokázala na tuto otázku odpovědět (možnost nevím – 15,9 %).

Obr. 5: Spokojenost s rozvojem Prahy

Praha je otevřena všem věkovým skupinám, zejména skupině obyvatel ve věku 55+.

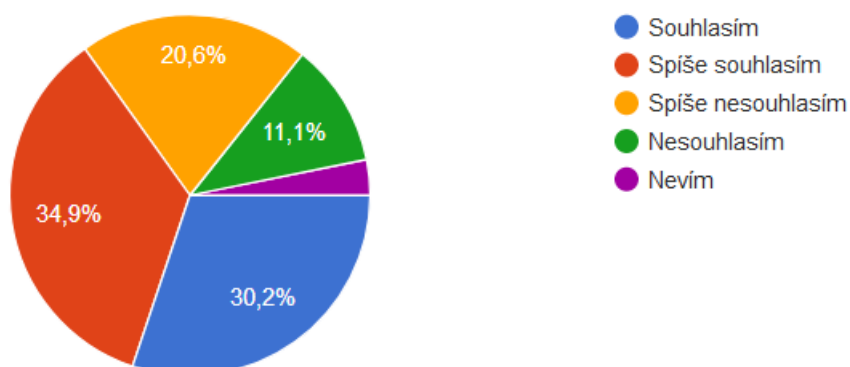
63 odpovědí

Obr. 6: Otevřenost Prahy skupině 55+

Praha přizpůsobuje své uživatelské možnosti (dostupnost MHD, služeb, veřejných prostranství atd.) pro skupinu obyvatel ve věku 55+.

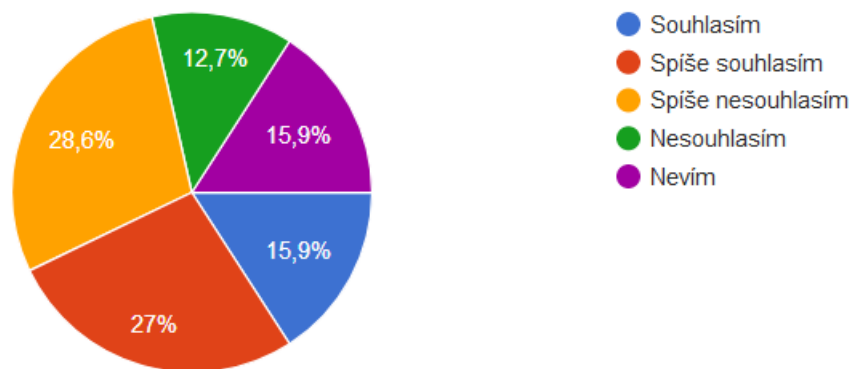
63 odpovědí

Obr. 7: Přizpůsobení skupině 55+

Skupina obyvatel Prahy ve věku 55+ může adekvátně a efektivně komunikovat své potřeby a prosazovat realizaci opatření, která je lépe uspokojí.

63 odpovědí

Obr. 8: Komunikace potřeb

Sadu otevřených otázek jsme začali dotazem, proč seniory vůbec zajímá to, jak se metropole rozvíjí.

Q 1 : Zajímá vás, jak se Praha rozvíjí? Pokud ano, proč jste se o rozvoj a rozhodování o městě začal/a zajímat?

- 56 respondentů
- drtivá většina respondentů vyjádřila zájem o dění v Praze (53)
- 1 respondent vyjádřil nezájem
- 2 respondenti nevyjádřili ani zájem, ani nezájem – „jen okrajově“ / „spíše to pozoruji, než že bych se zajímala“
- 9 respondentů z celkového počtu neodpovědělo

Zájem převažuje primárně z důvodu, že je Praha pro respondenty rodné bydliště, nebo tu žijí již několik desítek let (**16 respondentů**). Vnímají Prahu jako své město a mají k němu citovou vazbu („Jakožto rodilá Pražanka mám o rozvoj hlavního města zájem“ / „Od narození žiji v Praze, její rozvoj mne tedy zajímá“ / „Bydlím tu 67 let, Praha je moje město“ / „Bydlím v Praze od 1. třídy, tak mám zájem na tom, aby mi zde bylo dobře“ / „Mám k Praze vztah“ / „Jsem Pražanka, v Praze narozena, s rodnými kořeny. Chci, aby Praha byla i mým městem“ / „Bydlím zde, chci vědět, co bude dále“). Ve městě se musí denně pohybovat a chtějí zde zůstat co nejdéle („Protože zde bydlím a denodenně se zde pohybuji“ / „Protože zde žiji a nemám možnost trávit čas jinde“ / „Chci tu žít co nejdéle, proto se snažím zapojovat do aktivního života“), případně vnímají zájem o dění v místě bydliště jako přirozené. Zde vidíme jednoznačnou roli budovaného vztahu k místu coby faktor zájmu o dění v místě a vlastní aktivitu.

„Bydlím tu 67 let, Praha je moje město“

„Jsem Pražanka, v Praze narozena, s rodnými kořeny. Chci, aby Praha byla i mým městem“

Další skupina (**11 respondentů**) již vyjádřila zájem o jednotlivé problémy města, vesměs v zájmu veřejnosti jako „dostupnost služeb, dostupnost bydlení pro mladé i seniory, ekologie, zeleň“ / „Zajímá mě, jak fungují a tvoří se města, jak se o nich rozhoduje a jak mohou lidé, kteří v nich žijí, tlumočit a komunikovat své potřeby a ovlivňovat jejich podobu.“ / „Metropolitní plán, zejména změny v užívání pozemků“ / „Aby se nezastavovaly travnaté plácky vysokopodlažními budovami, kde každý byt má minimálně dvě auta, která nemají kde parkovat a stojí a jezdí po chodnících. A aby neubývalo zeleně v naší Praze.“ / „Nelíbí se mi systém zahušťování městské výstavby. Ubývání volných zelených ploch.“ / „Nejvíce se mi nelíbí nová architektura – hlavně zásahy do památkových zón.“ / „Zajímá mne ochrana přírodního prostředí“ / „Dopravní dostupnost, obchody“ / „sociální, ekonomický a ekologický rozvoj, udržitelnost“. Někteří z nich (**4**) vyjádřili zájem z důvodů konkrétních změn v jejich bezprostředním okolí – „stavební rozvoj v okolí bydliště“ / „měl se stavět v parku u mého bydliště mrakodrap“ / „Bydlím v celopražsky významné a zároveň rozvojové lokalitě, jejíž rozvoj není efektivně řešen + nekonceptní a nekoordinovaný urbanistický rozvoj v území“ / „konkrétní park“.

Část respondentů (**4**) se vyjádřila, že se změnou potřeb v jejich životě se objevila potřeba zabývat se i o rozvoj města. „Stárnu, tím zpomaluju a mění se moje potřeby“ / „jako babička s 9 vnoučaty potřebuji pohodu pro aktivity“ / „žiji s mužem na vozíku, proto mě zajímá dostupnost pro vozíčkáře“.

Stejná část (**4**) vychází například z povahy svého vzdělání, své profese nebo jiných aktivit. „Jsem člen občanského sdružení“ / „jsem aktivista a zastupitel MČ“ / „práce v ÚHA (pozn. Útvar hlavního architekta)“. Někteří po odchodu do důchodu shledávají, že mají více času sledovat dění (**3**). Další respondenti (**2**) vyjadřují zájem, přestože nejsou aktivní v rozhodování, naopak jiní (**3**) se zajímají proto, aby mohli být (nebo již jsou) aktivními účastníky dění. **Dvě respondentky** se zajímají čistě ze zvědavosti, nebo aby byly obecně informovány. Další **dva respondenti** se zajímají díky zkušenostem z návštěv ze zahraničí, které „ukazují, že to lze dělat mnohem lépe“.

Q 2 : Co v Praze podle vás funguje dobře, na co můžeme být hrdí?

- 56 respondentů (z toho 54 relevantních, viz. další bod)
- 1x „nevím“, 1x „jsem spokojená, nic extra mne nenapadá“
- 9 respondentů z celkového počtu neodpovědělo

Drtivá většina respondentů považuje za dobře fungující veřejnou dopravu (**43x**). Respondenti zmiňují kvalitu veřejné dopravy, její dostupnost, hustou síť a jako plus spatřují různé výhody pro držitele tramvajenky. Veřejná doprava je vcelku hodnocena pozitivně i přes možné výhrady – „dá se i vylepšit“ / „paradoxně přes všechny problémy (funguje dobře) doprava“ / „bohužel časté kolapsy v dopravě tuto výhodu poněkud degradují“. Částečně dobře funguje také dle **jednoho respondenta** přestavba železničního uzlu (**1x**).

Jako další dobře fungující složku Prahy vnímají respondenti kulturní nabídku (**7x**) – divadla, výstavy, kina. V kontextu toho je také pozitivně hodnoceno cenové zvýhodnění pro seniory. Přímou pro kulturní a vzdělávací programy pro seniory se vyslovilo **6 respondentů**, z toho byla také zvláště zmiňována komunitní centra a kluby pro seniory (**3x**), přestože „nabídka (je) často omezena pouze na seniory jedné městské části a nelze je navštěvovat, pokud máte bydliště jinde.“

Vedle kulturní nabídky byla zmiňována kultura obecně (památky – **4x**, péče o ně – **1x**, historie – **2x**) a město jako takové, včetně historického centra (**3x**). **Jeden respondent** zmínil také turismus, který přináší Praze peníze.

Další pozitivně hodnocenou kategorií byly parky a zeleň (**6x**). Zmíněna byla jejich údržba, péče o zeleň, rozšiřování zelených ploch, přístup k řece. Jeden z respondentů se vyjádřil – „V Praze je hodně zeleně, ale mohla by být doplněna na řadě míst, hlavně v místech s rušnou dopravou a tepelnými ostrovy. Máme také pár hezkých veřejných prostranství.“

Z dalších odpovědí namátkou „korupce“, „ovládnutí politiky stavební lobby“, „celostátně platné mechanismy (zdravotní péče, penzijní systém, školství, ...), tedy vše, na čem se Praha (MHMP) aktivně nepodílí“, nebo také obchodní síť a stravování. U každého po jedné odpovědi.

Q 3 : Co je v současné Praze největší problém, na co je třeba se zaměřit?

- 56 respondentů (z toho 53 relevantních, viz.další bod)
- 1x „nevím“, 2x „žiji na okraji Prahy“
- 9 respondentů z celkového počtu neodpovědělo

Paradoxně jako největší problém se v současnosti jeví doprava (**16x**), tj. představuje pozitivní i negativní stránku současného stavu města – zde je ovšem důraz kladen na individuální automobilovou dopravu coby problém oproti pozitivnímu hodnocení MHD („je třeba ji výrazněji omezit a pozitivně motivovat pro využívání udržitelnějších způsobů dopravy“). Respondenti nabízejí jako řešení „podporu MHD a alternativních způsobů dopravy na úkor IAD“ a vznik „dopravní infrastruktury pro bezmotorovou dopravu“. Dále respondenti navrhují omezit vjezd aut do centra a naopak podpořit vznik pěších zón (**1x**), nebo dopravu prostě „nějak usměrnit“, protože „auta jsou všude!“ (**1x**). Jeden z respondentů si stěžuje na problémy v dopravě z příměstských částí do Prahy.

„Individuální automobilovou dopravu je třeba výrazněji omezit a pozitivně motivovat pro využívání udržitelnějších způsobů dopravy“

Dalším nejdůležitějším bodem jsou problémy s výstavbou (**12x**). Respondenti si stěžují na „výstavbu nových nehezkých kancelářských prostor a vyliďování centra města“, na „zastavování travnatých míst vysokými obytnými domy“ a obecně na lokalizaci nových projektů a zastavování volných ploch. Jeden z respondentů píše, že problémem je „zaměření výstavby – obecní byty pro mladé rodiny i bezdomovce a to třeba i s jejich svépomocí na prolukách ve městě (např. proti stanici Tusarova v Holešovicích jsou 2 pozemky s velkými jámami, kde by v jámách mohla být parkovací místa a nad nimi 6ti podlažní bytové domy dle okolní zástavby nebo ze zchátralých budov, kterých je ve městě hodně). Dále nestavět kancelářské budovy, je jich dostatek

(viz. nápisy: „K pronájmu“ na již postavených v Libni) a obchodní centra s restauracemi atp., také je jich dostatek.“ Jeden z respondentů také píše, že postrádá „jakoukoliv koncepci rozvoje“ a chybí mu „priority pro rozvoj města“, protože „hlavní roli mají developeři a peníze“. Explicitně označili developery jako problém **3 respondenti**. Další respondent píše, že je třeba „vznik územních studií a regulačních plánů“.

Hned v závěsu se objevuje problém s parkováním (**10x**) a životním prostředím (**10x**). Jeden z respondentů si stěžuje na „neorganizované parkovací zóny“, další na „nové regulace a zpoplatnění“. Další označují jako problém parkování obecně.

Co se životního prostředí týče, jako největší problém je spatřováno ubývání zeleně (**4x**). Respondenti zmiňují potřebu „rozšiřovat parky, výsadbu stromů“ / „zachovat stávající zeleň včetně zahrádkářských osad“, další **2 respondenti** se vyslovili k problému se znečišťováním ovzduší. **Jeden respondent** zmiňuje „adaptaci města na klimatickou změnu“ a poslední z nich zmiňuje životní prostředí obecně. Další **2 respondenti** se vyslovují k odpadu a čistotě obecně, nebo ke „kontrolě kanalizací, kvality vody“.

Devět respondentů se vyslovuje pro dostupné služby pro seniory. Je zmiňováno „umístování nemocných seniorů do dostupných a důstojných léčen“ (**2x**), dále potřeba více sociálních zařízení pro seniory (více domovů pro seniory a pečovatelských domů, **2x**). Jeden z respondentů si stěžuje na rozvoz obědů na Praze 7 („např. v P-7 Troji rozvoz obědů pro starší a špatně chodící obyvatele“). Další **dva** požadují více sportovních a kulturních akcí pro seniory a také jejich větší finanční dostupnost.

Dalším největším problémem je dostupné bydlení (**7x**). Z toho se jeden respondent vyslovuje pro dostupné bydlení pro seniory, jeden pro sociální bydlení, další jeden pro navrácení bydlení do centra Prahy. Ostatní zmiňují dostupné bydlení obecně.

5 respondentů si stěžuje na stav pozemních komunikací („Stav některých míst na chodnicích, kde vozíčkář má problém projet“ / „Stanice tramvají a busů! Vozíčkář na mnoha nevystoupí ani nenastoupí. Není tam ostrůvek“ / „Vstupy a výstupy z metra, kde není výtah či jezdící schody“).

Dále jsou to problémy ve veřejném prostoru (**4x** – „nedostatek veřejných WC“ / „vybavenost veřejných prostranství“ / „úprava veřejných prostor“ / „neexistující koupaliště v letních měsících“).

Po třech respondentech je to problém politické reprezentace (**3x** – „lepší politiky ve vedení, neřeší problémy obyvatel“ / „selhávání (neefektivita) veřejné správy – IPR je jen součástí celkového problému“).

Po dvou respondentech je to problém s bezdomovci (**2x** – „pomoc těmto lidem a současně zbavit pasažéry v MHD nepříjemností spojených s cestováním s těmito lidmi“), s komercializací města a turisty (**2x** – „podbízení se, ceny v centru“).

Po jednom respondentovi je to problém se schůdností objektů, stárnutím populace, problémy s hlukem nebo s nedostatkem zubních lékařů.

Q 4 : Co má město poskytovat pro starší skupiny obyvatel ve věku 55+, aby uspokojilo jejich potřeby a požadavky?

- 56 respondentů (z toho asi jen 47 relevantních, viz další bod)
- 9x odpovědi typu „nevím“, „mnoho“, „v pořádku“, „těžko říct“, „neumím odpovědět“ atp.
- 9 respondentů z celkového počtu neodpovědělo

Nejvíce respondentů (**16x**) se shoduje na tom, že by město mělo poskytovat především společenské, kulturní, vzdělávací a sportovní aktivity a další možnosti společného setkávání a využití volného času, které budou finančně dostupné a to v rámci jednotlivých městských částí. S tím souvisí jejich finanční zpřístupňování a také výraznější prosazování slev na vstupy do různých kulturních a sportovních zařízení. Z odpovědí namátkou „*pořádat kurzy rehabilitačního tělocvičku, výukové programy*“ / „*přednášky, cvičení, plavání, kultura, obědy*“ / „*zájmové kluby, výlety po okolí, propojování rodin bez prarodičů s osamělými seniory, návštěva škol s besedami, seniorské bazary, přednášky na nejrůznější témata*“.

S tím souvisí také větší informování o aktivitách pro seniory, pro kterou se vyslovili **4 respondenti**. Je třeba tyto akce více propagovat, poskytovat pravidelné informace o akcích, případně „vytvořit web, na kterém by bylo info pro seniory“.

Druhým nejdůležitějším okruhem byla dostupnost služeb pro seniory obecně, pro což se v různé podobě vyslovilo **12 respondentů**. V obecné rovině šlo o „*dostupnost péče, bezbariérovost*“ / „*síť dostupných sociálních služeb*“ / „*větší kapacity služeb*“. Byla zde žádost o „*dostupné služby pro seniory s docházkou domů*“ / „*domácí péče a rehabilitace*“ / „*denní asistence*“ / „*pomoc s úklidem atp. za rozumné ceny*“ / „*nepohyblivým lidem umožnit veškeré služby*“. Dále „*blízkost služeb*“ / „*nákup potravin v blízkosti domova*“ / „*dostupnost nákupů a služeb (malé obchody a provozovny)*“.

S tím dále souvisí potřeba dalších nových domovů pro seniory, pro které se vyslovili **4 respondenti**, které by byly finančně dostupné.

Otázky finančně dostupného a bezbariérového bydlení se dotklo **6 respondentů**. Z toho si **2 respondenti** všimli potřeby „*vyřešit sociální bydlení*“ a další například navrhoval „*pomoc při výměně bytu*“ a „*omezení Airbnb*“.

Stejnou váhu měla otázka zeleně (**6x**), kdy respondenti požadují více zeleně a více zelených (klidových, odpočinkových) zón a více parků. Jeden respondent navrhuje „*otevírat a zpřístupňovat vnitroblokové zahrady seniorům a rodičům s dětmi, zapojit aktivně do jejich údržby, motivovat je různými soutěžemi o krásné dvorky apod*“.

Stejně tak (cenově dostupná) doprava si vyžádala pozornosti **6 respondentů**. Požadují v MHD „*více invalidních sedadel*“ a „*jen nízkopodlažní vozy a na všech zastávkách sedátka*“.

Po **dvou respondentech** je to otázka klidu (**2x**), bezpečnosti (**2x**) a kvalitní lékařské péče obecně (**2x**).

Další respondenti požadují vytvoření „*intelektuálního prostředí*“, „*omezení gentrifikace*“, „*budování veřejného prostoru z hlediska seniorů*“ nebo navrhují „*více detailně se jich OSOBNĚ ptát*“.

Q 5 : Co Praha reálně pro uspokojování potřeb skupiny obyvatel ve věku 55+ dělá?

- 51 respondentů
- 14 respondentů z celkového počtu neodpovědělo vůbec

Jediná kategorie, u které se respondenti shodovali, že Praha reálně uspokojuje, byla kategorie různých kulturní, vzdělávací a sportovní akcí pro seniory, pořádání aktivit a jejich finanční podpora (**18x**). Do této kategorie řadíme i finanční podporu center a klubů pro seniory, nebo výstavbu nových komunitních center. Respondenti oceňují také zvýhodněné vstupné do různých kulturních zařízení.

Další kategorií, na které se respondenti výrazněji shodli, byla kategorie veřejné dopravy (**10x**). Zmiňovaná je cenová dostupnost a zavádění nízkopodlažních tramvají a autobusů.

Dva respondenti se shodli na finanční podpoře „výstavby zařízení, kde mohou bydlet ti, kteří již nejsou soběstační“.

Jeden respondent zmiňuje univerzitu třetího věku, další píše – „Jistě se něco dělá, ale není to systematické a nepokrývá to potřeby seniorů.“

Q 6 : Co v Praze pro uspokojení potřeb skupiny obyvatel ve věku 55+ chybí?

- 55 respondentů (z toho 46 relevantních)
- 9 respondentů odpovědělo „nevím“, „nemám přehled“, atp.
- 10 respondentů z celého počtu neodpovědělo

Nejvíce se respondenti shodovali v otázkách veřejného prostoru (**9x**) – ocenili by více dostupných, bezpečných a klidných veřejných prostorů pro setkávání či odpočinek. **Dva respondenti** z toho také zmínili, že by bylo dobré mít více cvičících strojů v parcích. **Jeden respondent** vyjádřil svou jasnou představu následovně: „možná nějaké prostory (v zimě vytápěné, v létě kryté před sluncem či deštěm – třeba nějaké využívané jen večer) bez programu, kde by bylo možno si jen posedět, pročíst eventuálně nějaký tisk (bez tendenčního politického zaměření!), popovídat si a eventuálně si k tomu dát levně kávu apod. Kavárny jsou již pro důchodce drahé, zvláště při častějších návštěvách. Z vlastní zkušenosti vím, že se např. chceme se známými lidmi občas sejit a poklábosit, ale je těžké zvolit kde (není to možné u někoho doma), protože všude je draho a zhusta navíc vyhrává ‚duc-duc muzika‘ tak hlasitě, že se téměř neslyšíme; také není příjemné již po chvíli sezení začít odolávat opakovaným dotazům, cože si ještě dáme.“

Další skupina respondentů (**5x**) píše, že chybí „více souhrnných informací“ o různých kulturních, vzdělávacích a sportovních programech a výhodách pro seniory na jednom místě. Zmiňují „lepší přístup k informacím“ / „lepší informovanost o akcích“.

Stejný počet si stěžuje na chybějící dostupné služby pro seniory (**5x**), z toho například „dostupné služby pro seniory s docházkou domů“ / „blízké a dostupné služby“ / „něco jako školní jídelny“. Z toho jeden respondent píše, že vůbec v okolí nemají obchod – „vše nosíme 20 minut od metra, autobusů, na sídlišti Stodůlky jsou zrušeny obě dvě samoobsluhy, nekoupíme ani chleba.“

Dále chybějící pečovatelské domy, které by byly i cenově dostupné (**5x** – „domy s péčí pro seniory v různých úrovních“ / „není zde dost zařízení pro dlouhodobě nemocné a pro ty, kteří již nejsou soběstační“). Chybějící pozemní komunikace (**5x** – „více chodníků, které by byly pouze pro chodce a né i pro cyklisty“ / „více cest ze štěrku, písku a šotoliny než asfaltu, zámkové dlažby a betonu“ a **3x** z toho byly také explicitně zmíněny bezbariérové přístupy nebo „lepší nájezdy a sjezdy na chodnících pro vozíčkáře.“)

Dále byla zmiňována zeleň (**3x** – více parků, „přidat stín – stromy do ulic“ / „udržovaná zeleň, drobné odpočinkové plochy se zelení“), bezpečnost (**2x**), možnosti pro cenově dostupné koupání (**2x**), zdravotnictví (**2x** – „dostatek lékařů“ / „dostupná lékařská péče v dostupné vzdálenosti. V případě nouze rychlá a účinná pomoc. Vše je příliš formalizované a zdouhavé.“)

Po jedné odpovědi to bylo pak dostupné bydlení (**1x**), zájem mladých (**1x**), mezigenerační programy (**1x**), kvalitnější infrastruktura (**1x**).

Q 7 : Jaký největší problém vidíte ve svém okolí, který limituje starší osoby v užívání prostoru města?

- 47 respondentů (z toho 36 použitelných)
- 11x nevím
- 18 respondentů z celkového počtu neodpovědělo

Nejvíce se respondenti shodují na malé bezbariérovosti ve městě (**11x**). Z toho zmiňována „malá bezbariérová dostupnost dopravy“ / „úpravy některých stanic hromadné dopravy“ / „špatný přístup k metru na stanici Vyšehrad – i když je označen jako bezbariérový“. Bezbariérovost často komplikují staré typy tramvají a „schody na řadě míst“, případně „vysoké obrubníky“. Dále je dle respondentů problematická špatná pozemní komunikace (**6x** – „chybějící chodníky a špatný stav současných“ / „stav některých chodníků“ / „špatný stav chodníků i dalších komunikací“). Jeden respondent popisuje konkrétní případ, viz. – „Více se dbá o pohodlí aut než pěších lidí, z nichž velkou část tvoří senioři. To se týká i ohraničení zastávek, např. zastávka MHD „Nádraží Podbaba“ ve směru od Podbabby má cca 50m ohraničení zábradlím. Přitom asi uprostřed je doleva cesta do Kauflandu – mladí to zábradlí přeskakují, ale my je musíme obcházet. Stačilo by, kdyby zábradlí bylo proti cestě do Kauflandu asi o 1 pole přerušeno a na cestě vyznačen přechod – velmi by se nám, seniorům, usnadnil nákup.“

Dále respondenti řeší problémy s veřejnou dopravou (**4x** – „městská doprava v místech ne zcela dostupných“ / „daleko na bus i metro“ / „Některé části města Prahy mají možnost dopravy taxíkem za rozumnou cenu, my v Hostivici nemáme ani slevu na autobus“).

Třikrát je zmíněna zeleň („Riziko likvidace zeleně ve prospěch podnikatelských zájmů developerské lobby“ nebo nedostatek zeleně v souvislosti s chybějícím stínem ve městě) a také pocity izolovanosti, osamocení či odcizenosti (**3x** – „izolovanost lidí, nezáměr o veřejné dění“ / „pocit osamocení a nedůvěra“ / „odcizenost – jsou sami, v Praze moc lidí neznají, tak kam by chodili“). Dále také dostupné služby (**3x** – „postupná likvidace malých prodejen, likvidace blízkých služeb“ / „dostupnost obchodní sítě“ / „delší docházková vzdálenost ke službám“).

Dvakrát je opět zmíněn veřejný prostor („místa k posezení, poklábosení“ / „čisté lavičky, málo kaváren pro seniory“), dále finance (**2x** – „mnoho starších osob limituje nedostatek finančních prostředků“), tolerance ve společnosti (**2x** – „vzájemná solidarita, pomoc a pochopení“ / „málo otevřenosti a tolerance – to vše tvoří bariéry v mysli starších lidí“), bezpečnost (**2x** – „mám obavy se pohybovat v místech, kde je málo lidí, zvláště po setmění“ / „do některých míst se neodvážím jít ani ve dne, natož po setmění“).

Dva respondenti opět zmiňují problém tunelů ve Slánské ulici.

Po jedné odpovědi to byla otázka vysokých nájmu (**1x**), informovanosti (**1x**), hluku a moc světla v noci (**1x**), psí exkrementy (**1x**), bezdomovci (**1x**), pečovatelská péče (**1x**).

Zazněla i komplexnější varianta odpovědi, která odkazuje na orientaci města na mladší obyvatele: „Nedokážu stanovit hlavní problém; obávám se, že často převažuje komerční hledisko, kde je zaměření na mladší věk pochopitelně výhodnější. Ale někdy jde možná i o náš osobní postoj a odvalu zkusit něco nového.“

5. Shrnutí zjištění a doporučení:

Ukazuje se, že potřeby skupiny pražských seniorů jsou ve velké míře podobné těm, které jsou formulovány jak v mezinárodním měřítku, tak již existujících studiích. Odpíchneme-li se od významu vztahu k místu, odpovědi ukazují, že vybudovaný vztah k místu vzbuzuje zájem. Senioři se o své okolí zajímají také kvůli konkrétním kauzám, anebo se zkrátka angažují již dlouhodobě různými způsoby.

Velmi pozitivně je v metropoli hodnocena dopravní infrastruktura z hlediska veřejné dopravy. Žádná jiná oblast nezaznamenala ve výzkumu tolik pozitivních hodnocení. Na druhou stranu je vznášen požadavek na větší bezbariérovost, ať už u samotných dopravních prostředků, anebo např. u nástupních ostrůvků, míst k sezení, anebo infrastruktury pro pěší či cyklistickou dopravu. Pozitivní ohlasy zaznamenala také kulturní nabídka metropole a cenové zvýhodnění pro seniory (vstupenky, jízdné).

Největším problémem je pro seniory individuální automobilová doprava, která metropoli zatěžuje prachem, hlukem, auta jsou zkrátka všude. Jako problém vidí senioři také novou výstavbu a zastavování zelených ploch. Kriticky se vymezili také k parkování a úrovni životního prostředí. Chybí i služby pro seniory, ať už se jedná o každodenní potřeby jako obchody (především v konkrétních místech, respondenti si stěžují i na zanikání menších obchodů), anebo docházkové služby či služby sociální péče. V řadě případů je vytýkána vysoká cena života v Praze pro specifické skupiny, která se odráží především v bydlení a dostupnosti služeb nebo sociální péče. Konkrétní problémy senioři pozorovali i ve veřejném prostoru.

Senioři by si přáli více kulturních, společenských, sportovních, volnočasových akcí, jejich dostupnost a dostatečné informování o nich; zároveň i vyšší dostupnost služeb pro seniory různého druhu, nové a dostupné domovy pro seniory; finančně dostupné a bezbariérové bydlení, více zeleně, otevření vnitrobloků, ozelenění veřejných prostranství, dostupnou dopravu a její přizpůsobení seniorům – nízkopodlahy, sedátka. Důraz byl kladen také na dostupné informace, ideálně v přehledových formách na jednom místě.

Vzorek skupiny 55+ žijící v Praze de facto výrazně nevybočuje z předpokladů, které z hlediska uspokojování potřeb seniorů ve městě stanovují uskutečněná šetření i mezinárodní studie. Výrazně je v Praze ceněna veřejná doprava, naopak problém představuje individuální automobilová doprava. Jako výrazný problém se u konkrétních skupin ukazuje celkové *umožnění* života v metropoli z hlediska ekonomické dostupnosti, jež se odráží v bydlení i přístupu ke službám. Za prioritní doporučení, která z této analýzy plynou, tedy můžeme považovat přijetí takového souboru opatření, která pomohou zmírnit dopady individuální automobilové dopravy zejména na nejstarší generaci obyvatel. Stejně tak je klíčové pro uspokojení potřeb skupiny 55+ celkové *umožnění* života v metropoli z hlediska dostupnosti bydlení a služeb, ať už se jedná o běžné služby typu obchodů, anebo specializované služby pro seniory. Dostupností se zde míní zaprvé finanční dostupnost (primárně z hlediska bydlení), za druhé také dostatečná nabídka a dostupnost služeb v místě.

Pro celkové *umožnění* a *uschopnění* dotčené skupiny obyvatel je důležitá kvalitní participace seniorů na životě ve městě z hlediska komunitních aktivit a také z hlediska rozvojových činností v jednotlivých lokalitách. Jak výzkum ukázal, senioři se nejčastěji aktivizují na základě konkrétních kauz a také na základě dlouhodobého vztahu k místu, ve kterém žijí. Je třeba využít takto aktivovaný potenciál k tomu, aby se senioři stali plnohodnotnou součástí života v místě a byl vytvořen dostatečný prostor pro efektivní komunikování jejich představ. Tomu mohou pomoci i místa pro komunitní setkávání a dostatečná informovanost o dění v komunitě.

6. Zdroje:

- Alsnih, R.; Hensher, D. „The mobility and accessibility expectations of seniors in an aging population“ in *Transportation Research Part A: Policy and Practice* 37 (10): 903–916. 2003.
- Atkinson, R.; Bridge, G. *Gentrification in a Global Context: The New Urban Colonialism*. London: Routledge. 2005.
- Butler, R. *Why Survive? Being Old in America*. Baltimore: John Hopkins University Press. 1975.
- European Values Study. 2008.
- Gibas, P. „Sociální služby pro seniory a důvody jejich (ne)využívání. Dílčí výsledky výzkumu v Brně“ in *FÓRUM Sociální politiky* 3/2014: 20–23. 2014.
- Institut plánování a rozvoje. *Demografie, bydlení a veřejná vybavenost v Praze*. Praha: Institut plánování a rozvoje. 2015. (Online – dostupné z: <http://www.iprpraha.cz/clanek/1428/demografie-bydleni-a-verejna-vybavenost-v-praze>)
- Laws, G. „The land of old age“: society’s changing attitudes toward urban built environments for elderly people“ in *Annals of the Association of American Geographers* 83 (4): 672–693. 1993.
- Lehmann, Š., Havlíková, J. „Predictors of the Availability and Variety of Social Care Services for Older Adults: Comparison of Central European Countries“ in *Journal of Social Service Research* 41 (1): 113–132. 2015.
- Liebig, P. S.; Sheets, D. J. „Ageism, disability and access to environmental interventions“ in *Technology and Disability* 8(1): 69–84. 1998.
- Lui, C. W.; Everingham, J. A.; Warburton J.; Cuthill M.; Bartlett H. „What makes a community age-friendly: A review of international literature“ in *Australasian Journal on Ageing* 28 (3): 116–21. 2009.
- Lux, M.; Sunega, P. „The impact of housing tenure in supporting ageing in place: exploring the links between housing systems and housing options for the elderly“ in *International Journal of Housing Policy* 14 (1): 30–55. 2014.
- Peace, S.; Holland, C.; Kellaher L. *Environment And Identity In Later Life*. Maidenhead: Open University Press. 2005.
- Petersen, M.; Warburton J. „Residential complexes in Queensland, Australia: A space of segregation and ageism?“ in *Ageing and Society* 32 (1): 60–84. 2012.
- Schlosberg, D. *Defining Environmental Justice: Theories, Movements and Nature*. New York: Oxford University Press. 2007.
- Sýkorová, Dana. „Staří lidé ve městě. Na okraj velkého tématu“ in *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48 (1): 107–130. 2012.
- Institut plánování a rozvoje. *Strategický plán Prahy*. Praha: Institut plánování a rozvoje. 2016.
- Wheeland, M. *What would it take to make an age-friendly city?* The Guardian. 2016. (Online – dostupné z: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2016/dec/07/age-friendly-cities-loneliness-older-people-housing-planned-community-serenbe-atlanta-lyft>)
- World Health Organization (WHO). *Global Age Friendly Cities: A Guide*. WHO. 2007.
- Vidovičová a kol. *Stárnutí v rurálních oblastech (v přípravě)*. Praha: SLON. 2018a.
- Vidovičová, L. „Prostorový ageismus a právo na město optikou vyššího věku“. Příspěvek přednesený v rámci festivalu *Vzpourná Praha 28. 9. 2018*. 2018b.
- Vidovičová, L.; Galčanová, L.; Petrová Kafková, M.; Sýkorová, D. *Stáří ve městě, město v životě seniorů*. Praha: SLON. 2013.

Vidovičová, L., & Petrová Kafková, M. (2012). „Aktivity seniorů ve velkých městech: zdraví, prostor a subjektivní kvalita života“ in *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48 (5): 939–964. 2012.

Zdravá města, obce regiony ČR (Leták)

www.mestoseniorum.cz